

Wegwijzer voor de toekomst

**Provinciebrede conclusies
van het onderzoek naar het erfgoedbeleid
bij de Utrechtse gemeenten**

**Monitor Erfgoedbeleid Utrechtse Gemeenten
september 2014**

STAMU:

Mw. ir Wietske Dubelaar-Schippers

Mw. drs. Marianne Visser

Geachte lezer,

Waarom deze versie van de Wegwijzer voor de toekomst?

Voor u ligt de Wegwijzer voor de toekomst met de provinciale conclusies van het onderzoek dat door het STAMU gedaan is naar het erfgoedbeleid van de Utrechtse gemeenten.

Als resultaat van ons onderzoek is aan de hand van de uitkomsten van de vragenlijst en het persoonlijke gesprek met de ambtenaren, voor elke gemeente in de provincie een eigen Wegwijzer gemaakt. Het doel van het onderzoek is om de gemeente inzicht te geven in de stand van zaken ten aanzien van haar erfgoedbeleid. Per onderwerp/hoofdstuk in de Wegwijzer is steeds aangegeven hoe de gemeente er voor staat en waar nog kansen liggen voor de toekomst. Dit betekende maatwerk voor elke gemeentelijke Wegwijzer. Naar aanleiding van de Wegwijzer voor de toekomst zullen wij in 2015 met de gemeente over de inhoud van de gemeentelijke Wegwijzer in gesprek gaan, om te zien hoe wij als steunpunt de gemeente kunnen ondersteunen op weg naar een adequaat erfgoedbeleid.

Na de feestelijke bijeenkomst op 2 oktober 2014, waar de gedeputeerde Mariëtte Pennarts aan de vele aanwezige gemeentebestuurders ieder hun eigen gemeentelijke Wegwijzer voor de toekomst uitreikte, kregen wij van verschillende kanten uit het veld de vraag naar de inhoud van de Wegwijzers.

De informatie van de gemeenten is echter op basis van vertrouwelijkheid verkregen. Dit betekent dat de inhoud van de gemeentelijke Wegwijzers in principe niet door het STAMU openbaar zal worden gemaakt en dat het de keuze van de gemeenten is in hoeverre zij de eigen Wegwijzer in de publiciteit willen brengen.

Naar aanleiding van de vele vragen naar de resultaten van ons onderzoek is echter besloten om een versie van de Wegwijzer te maken met de algemene provinciebrede conclusies. Deze treft u hierbij aan.

Hoe staat het in de provincie Utrecht met het erfgoedbeleid bij de gemeenten? Hoe MoMo-proof zijn de Utrechtse gemeenten? Waar liggen de kansen? Eind 2010 is door het bureau Andersson Elffers Felix (AEF) in opdracht van minister Plasterk een onderzoek gedaan naar de vraag wanneer gemeenten "MoMo-proof" zullen zijn. AEF concludeert dat grote gemeenten dat na 3 jaar zouden kunnen zijn, middelgrote na 5 jaar en kleine na 7 jaar. Dit doet de vraag rijzen of nu, eind 2014, er inderdaad al gemeenten in de provincie Utrecht MoMo-proof zijn.

Opzet van deze Wegwijzer met provinciebrede conclusies

Wij hebben ervoor gekozen om de opzet van de Wegwijzer voor de toekomst, zoals die voor de gemeenten is opgesteld, ook over te nemen voor deze versie met provinciebrede conclusies. U ziet hier voor u eenzelfde Wegwijzer voor de toekomst als die voor de afzonderlijke gemeente is gemaakt, met het verschil dat na elk hoofdstuk het kopje "hoe staat de gemeente er voor" is vervangen door "hoe staan de gemeenten in de provincie er voor". Bij de "kansen" staan nu niet de specifieke kansen voor de betreffende gemeente, maar treft u de algemene kansen aan. Daarmee geven wij een helder beeld van de wijze van ons onderzoek en van de onderwerpen die aan de orde zijn gekomen en van de informatie die wij aan de gemeenten hebben gegeven in de Wegwijzer. De conclusies zijn, waar mogelijk, weergegeven in percentages. Door de nuancering in de antwoorden zoals wij die verkregen hebben door de persoonlijke gesprekken, zijn niet alle resultaten in harde cijfers uit te drukken. Wel hebben wij in deze versie met provinciebrede conclusies algemene tendensen proberen weer te geven. In de gemeentelijke versie kon concreter ingegaan worden op de situatie die we per gemeente hebben gesignaleerd.

Met dank aan...

Het onderzoek naar het erfgoedbeleid bij de gemeenten hadden wij niet kunnen doen zonder de medewerking van de ambtenaren bij de gemeenten en het beschikbaar stellen van tijd hiervoor door de gemeentebestuurders. Wij danken de gemeenten en de ambtenaren voor hun waardevolle bijdrage!

Voorwoord

Bent u 'MoMo-proof'? Misschien wist u niet eens dat u voor een uitdaging stond voordat de medewerkers van het Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht bij u aanklopten.

Er komen nieuwe taken op gemeenten af en één daarvan is de modernisering van de monumentenzorg (MoMo). Voor ons als provincie is die natuurlijk ook van belang. Monumentenzorg en ruimtelijke ontwikkeling komen dicht bij elkaar te liggen. Dat past uitstekend bij de provinciale visie en aanpak. In onze Provinciale Ruimtelijke Verordening hebben we historische buitenplaatszones, agrarisch cultuurlandschap, militair erfgoed en archeologie aangewezen als 'provinciaal belang'. Wij vragen u daarmee rekening te houden in uw nieuwe ruimtelijke plannen. Ter inspiratie bieden wij u op onze website de cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht.

De Romeinse Limes, waterlinies, buitenplaatsen, kerken, molens: in onze regio kun je 2000 jaar geschiedenis beleven. Een rijkdom waar we trots op mogen zijn. Daarom zorgt de provincie samen met u goed voor onze erfgoedparels. We houden met de Utrechtse Erfgoedmonitor in de gaten in welke staat de rijksmonumenten verkeren, en leveren waar mogelijk een bijdrage aan onderhoud en restauratie. Dat doen we niet zomaar: 'onze' parels moeten liefst ook voor het publiek toegankelijk zijn.

Met veel genoegen ook hebben wij het Steunpunt in de gelegenheid gesteld u deze 'Wegwijzer voor de toekomst' te leveren. Ik hoop dat dit advies een inspiratiebron is om de modernisering van de monumentenzorg in uw gemeente goed af te ronden.

Mariëtte Pennarts

Gedeputeerde Cultuur, Jeugdzorg, Bestuur, Communicatie en Strategie
Provincie Utrecht

Inhoudsopgave

Introductie	
Wie zijn wij?	6
Aanleiding en doel project Monitor Erfgoedbeleid Utrechtse Gemeenten	6
Opzet van het project	7
Modernisering Monumentenzorg (MoMo)	7
Gemeentelijk erfgoedbeleid	8
Leeswijzer	8
Karakteristiek	
Karakteristiek provincie	9
Aantallen	10
Monumenten	
Inleiding	11
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	17
Kansen	20
Herbestemming en Leegstand	
Inleiding	22
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	24
Kansen	26
Archeologie	
Inleiding	26
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	28
Kansen	30
Cultuurhistorie en Ruimtelijke Ordening	
Inleiding	30
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	34
Kansen	35
Draagvlak en Burgerparticipatie	
Inleiding	37
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	39
Kansen	40
Gemeentelijke organisatie en Financiën	
Inleiding	41
Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?	43
Kansen	44
En nu verder	46
Nuttige websites	47

Introductie

Wie zijn wij?

Het Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU) is in 2006 opgericht door het Rijk en de Provincie als één van de twaalf provinciale steunpunten in het land, met als doel om de gemeenten te ondersteunen bij hun wettelijke taken op het gebied van monumenten, archeologie en cultuurhistorie in het algemeen. Door de decentralisatie, de veranderde wetgeving en de Modernisering van de Monumentenzorg (MoMo) zijn er steeds meer taken en verantwoordelijkheden ten aanzien van het cultureel erfgoed naar de gemeenten gegaan. Aangezien de gemeenten hier vaak niet voldoende kennis en middelen voor hebben, is in elke provincie een steunpunt opgericht om de gemeenten hierin te ondersteunen. Het STAMU is er voor de Utrechtse gemeenten en wordt gesubsidieerd door de Provincie Utrecht.

Het STAMU is een samenwerkingsverband van Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) en Welstand en Monumenten Midden Nederland (WMMN) en wordt gerund door Wietske Dubelaar (WMMN), coördinator en adviseur monumenten en cultuurhistorie en Marianne Visser (LEU), adviseur archeologie en cultuurhistorie. Voor meer informatie over de wijze waarop het STAMU de gemeenten ondersteunt (bijvoorbeeld via het reguliere Bouwplanoverleg, helpdesk, gesprekken en de netwerk- en informatiebijeenkomsten), verwijzen wij u graag naar onze website www.stamu.nl.

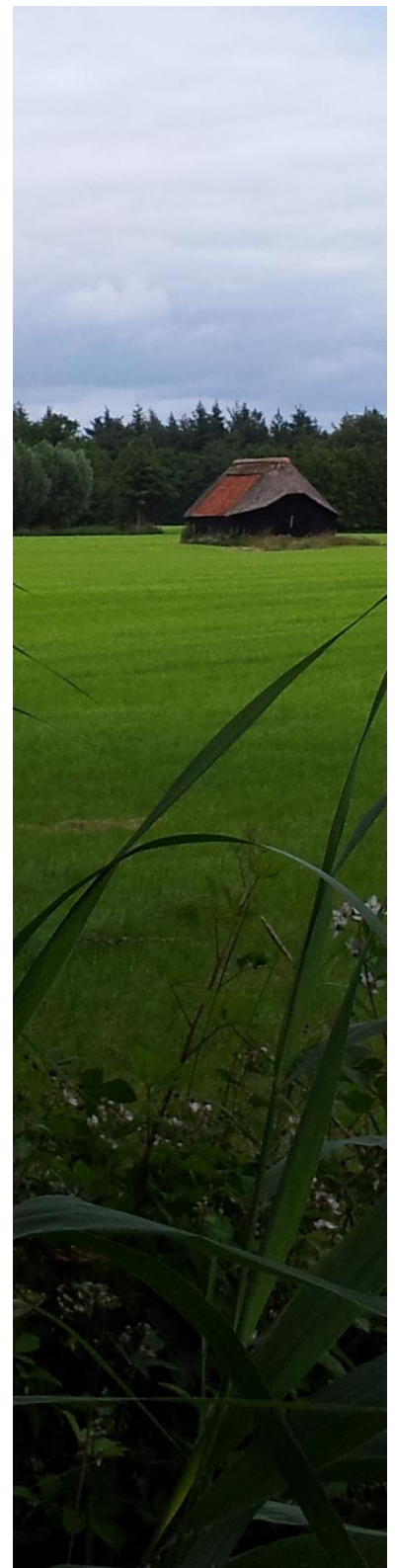
Aanleiding en doel project

Monitor Erfgoedbeleid Utrechtse Gemeenten

Vanuit onze ondersteunende taak hebben wij, in nauw overleg met de Provincie, die hier ook extra geld voor ter beschikking heeft gesteld, het initiatief opgevat om een project, genaamd Monitor Erfgoedbeleid Utrechtse Gemeenten uit te voeren.

Gelet op de recente gemeenteraadsverkiezingen (maart 2014), die in een aantal gevallen hebben geleid tot wijzigingen van de personele bezetting en de portefeuillevverdeling binnen de Colleges van Burgemeester en Wethouders, is gemeend dat juist nu de tijd rijp is voor een onderzoek naar de status van het erfgoedbeleid van de afzonderlijke gemeenten. We willen daarmee vooral de gemeenten zelf meer inzicht geven in waar ze staan ten aanzien van het beleid op het gebied van de cultuurhistorie. Hoe gaat de gemeente om met de veranderde wetgeving en met de veranderde inzichten ten aanzien van cultuurhistorie voortkomende uit de Modernisering Monumentenzorg (MoMo)?

Kortom hoe “MoMo-proof” is de gemeente? Wat gaat goed en waar liggen nog kansen?

Opzet van het project

Begin 2014 is aan alle gemeenten een vragenlijst opgestuurd. Naar aanleiding van de ingevulde vragenlijsten heeft bij alle gemeenten een gesprek plaatsgehad met de betreffende ambtenaren. Dit is gedaan omdat blijkt dat in sommige gevallen de vragen niet met een eenduidig antwoord af te handelen zijn en de betreffende antwoorden nog enige toelichting vragen. De gesprekken hebben veel aanvullende informatie opgeleverd.

Aan de hand van de vragenlijst en het gesprek is nu per gemeente de onderhavige “Wegwijzer voor de toekomst” opgesteld.

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek willen we in 2015 kijken hoe wij als STAMU de gemeenten nog meer en beter kunnen ondersteunen en stimuleren om te komen tot een gemoderniseerd monumentenbeleid. Bij iedere gemeente zal dan wederom een gesprek gevoerd gaan worden, dit keer met de portefeuillehouder er bij. Afhankelijk van de uitkomst van het onderzoek en de behoefte, wensen en mogelijkheden van de gemeente zal gekeken worden welke vorm van ondersteuning passend is. Hierbij kan gedacht worden aan maatwerk, aan een activiteit met één of meerdere gemeenten, of bijvoorbeeld aan het oppakken en uitdiepen van een thema op de algemene bijeenkomsten (Ruimtelijke Ordening Monumenten en Archeologie – bijeenkomsten, de zogenaamde ROMA-bijeenkomsten).

Modernisering Monumentenzorg (MoMo)

De vragenlijst die wij aan de gemeenten hebben gestuurd betreft een breed scala aan onderwerpen.

Deze zijn alle afgeleid van de archeologische wetgeving en de in 2009 door middel van een beleidsbrief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer in gang gezette Modernisering Monumentenzorg ook wel afgekort als MoMo.

De MoMo is gericht op drie pijlers:

1. Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening
2. Krachtiger en eenvoudiger regelgeving
3. Bevorderen van herbestemmingen

Het doel van de MoMo is

- Meer gebiedsgerichte aanpak in plaats van de oorspronkelijke objectgerichte benadering.
- Meer generieke borging vooraf in plaats van de sectorale regelgeving achteraf.
- Voorkantsturing, inbedding in het beleid
- Organiseren van vooroverleg
- Vergaren van kennis van de aanwezige cultuurhistorische waarden (zodat een goede afweging kan worden gemaakt bij planprocessen), krijgen een belangrijke plaats in het proces.
- Een integrale benadering en goede samenwerking tussen de verschillende beleidsvelden binnen de gemeenten. Cultuurhistorie is van invloed op vele aspecten van het gemeentelijke beleid. Het speelt een duidelijke rol in de ruimtelijke ordening

en de vergunningverlening, maar ook bij toerisme en recreatie, economie, kunst en educatie. Dit vraagt om een integrale benadering en om een goede samenwerking tussen de verschillende afdelingen.

- Meer de burger/eigenaar en het particulier initiatief erbij betrekken. Draagvlak creëren, De MoMo is er op gericht om de burger, de eigenaar van monumentale panden en het particulier initiatief meer ruimte te bieden en meer te betrekken bij het beleid. Draagvlak onder de bevolking is een belangrijk uitgangspunt voor het welslagen van het gemeentelijke beleid

Gemeentelijk erfgoedbeleid

Dit alles verlangt een visie van de gemeente over hoe zij haar erfgoed wil betrekken bij de diverse beleidsvelden. Deze visie kan verwoord worden in een gemeentelijke monumentennota/erfgoednota en is van invloed op de structuurvisie en andere beleidsnota's (o.a. economie, toerisme, cultuur). In de bestemmingsplannen dient een afweging gemaakt te worden hoe met de cultuurhistorie in de gemeente wordt omgegaan en dient het beleid verbeeld te worden.

Leeswijzer

In deze Wegwijzer komen de onderwerpen aan bod zoals in de vragenlijst naar de gemeente zijn gehanteerd. Per onderwerp volgt een inleiding met beknopte kennisoverdracht en actualiteiten. Ook worden suggesties gedaan hoe de gemeente hiermee om kan gaan. Vervolgens wordt in het kopje "Hoe staat de gemeente er voor" aangegeven wat de resultaten zijn van de ingevulde vragenlijst en het gesprek dat gevoerd is met de ambtenaren. Onder het kopje "Kansen" vindt u de punten die vanuit het STAMU worden aangereikt als uitdaging voor de toekomst. Deze punten voeren terug naar de informatie die per onderwerp in de inleiding van dat hoofdstuk is behandeld. Ze zijn hier niet van los te zien.

Tot slot wordt in het hoofdstuk "En nu verder" op hoofdpunten een handreiking geboden voor mogelijke vervolgstappen in de toekomst. Voor een uitgebreidere puntenlijst wordt weer verwezen naar de genoemde kansen per onderwerp.

Karakteristiek

Karakteristiek provincie Utrecht

Onder de kop “karakteristiek” werd in elke gemeentelijke Wegwijzer voor de toekomst een klein inkijkje gegeven in het kenmerkende van die gemeente in het heden, waarbij ook kort beschreven is welke landschappelijke en (cultuur-)historische elementen hieraan ten grondslag liggen.

Voor de provincie in zijn totaliteit is dit weergegeven in Tastbare Tijd, de cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Ook zijn bijvoorbeeld de Kwaliteitsgids Utrechtse Landschappen, gemaakt als onderdeel van het Ruimtelijk Actieprogramma op dit gebied erg informatief.

Hieronder een kleine sfeerimpressie van de diversiteit aan cultuurhistorie in de provincie.

Aantallen

	Gemeente	Rijksmonumenten	Gemeentelijke monumenten	Rijks Beschermde Gezichten	Gemeentelijke Beschermde Gezichten	Rijks Archeologische Monumenten	Gemeentelijke Archeologische Monumenten	Aantal Inwoners (31-12-2013) Bron: Erfgoedmonitor Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
1	Amersfoort	462	174	2	13	5	1	149.662
2	Baarn	156	273	3		9		24.277
3	Bunnik	152	56	1		4		14.563
4	Bunschoten	13	9	1	1	1		20.316
5	De Bilt	158	176	1	2	0		42.032
6	De Ronde Venen	170	107	3		1		42.846
7	Eemnes	43	30	1		0		8.795
8	Houten	136	180	0		18		48.429
9	IJsselstein	68	148	1		2	3	34.254
10	Leusden	94	4	0		11		28.969
11	Lopik	126	14	1		1		13.992
12	Montfoort	91	21	1		3		13.621
13	Nieuwegein	84	37	1	1	1		60.895
14	Oudewater	166	140	1		0		9.872
15	Renswoude	52	35	1		0		4.893
16	Rhenen	60	23	1		7		19.047
17	Soest	49	101	1	8	4		45.508
18	Stichtse Vecht	818	83	9		2		63.491
19	Utrecht	1.678	1.510	5	1	8		321.916
20	Utrechtse Heuvelrug	488	540	3	1	29		48.092
21	Veenendaal	19	108	0		0		63.032
22	Vianen	190	0	1		1		19.670
23	Wijk bij Duurstede	172	63	3		10		23.035
24	Woerden	111	140	1		2		50.346
25	Woudenberg	56	29	0		2		12.321
26	Zeist	181	1.540	2		0		61.420
	Totaal	5.793	5.541	44	27	121	4	

Monumenten

Inleiding

Gemeentelijke monumenten

Sinds de decentralisatie van wettelijke overheidstaken in 1988 hebben de gemeenten de bevoegdheid om zelf gemeentelijke monumenten aan te wijzen. Dit zijn objecten die van lokaal belang zijn (in tegenstelling tot rijksmonumenten die van nationaal belang worden geacht) en die representant zijn van de plaatselijke ontwikkelingsgeschiedenis, de dragers van de cultuurhistorie van de gemeente. Zij vormen het gebouwde cultureel erfgoed van een gemeente en bepalen in belangrijke mate de identiteit van de plek of het gebied. Monumenten spelen een belangrijke rol in de aantrekkelijkheid van een gemeente, zowel voor de eigen (of toekomstige) bewoners als ook voor de bezoekende toerist. Dit heeft weer invloed op de economie. Zij worden vaak gebruikt bij de tegenwoordige “citymarketing”.

Een gemeente kiest zelf of en zo ja welke panden en hoeveel zij wenst te beschermen als gemeentelijk monument. Bij de samenstelling van de lijst spelen de beleidsuitgangspunten (mogelijk verwoord in een erfgoednota/monumentennota) van de gemeente zelf en de vastgestelde selectiecriteria een belangrijke rol. Het opstellen van een beleidsnota geeft vooraf inzicht in de doelstelling en legt het streven vast.

Doordat een gemeente geheel autonoom is in het bepalen wat zij aanwijst (op basis van door de gemeente zelf vastgestelde selectiecriteria), verschillen de onderlinge gemeentelijke monumentenlijsten soms sterk van elkaar. Als gemeenten worden samengevoegd tot een nieuwe gemeente ontstaat op die manier vaak een zeer onevenwichtig samengestelde monumentenlijst. Dit vraagt om een harmonisatie van zowel de lijst als ook van de waarderingscriteria en het aanverwante beleid.

In veel gevallen is bij de samenstelling van de gemeentelijke monumentenlijst uitgegaan van een selectie van de objecten die in het kader van de MIP (Monumenten Inventarisatie Project, uitgevoerd in iedere provincie tussen 1986 en 1995) zijn geïnventariseerd. Bij de MIP is gekeken naar de bebouwing uit de periode 1850 tot 1940, met als doel om hieruit nieuwe rijksmonumenten te selecteren (Monumenten Selectie Project, MSP) en aan te wijzen. Voor rijksmonumenten gold toen nog de eis dat deze minimaal 50 jaar oud moesten zijn. Deze leeftijdseis is in de laatste wetwijziging (jan. 2012) komen te vervallen voor rijksmonumenten en heeft nooit gegolden voor gemeentelijke monumenten.

In de laatste jaren is landelijk gezien sprake van een toenemende kennis en waardering van de bebouwing van na de Tweede Wereldoorlog, de Wederopbouw genoemd. Als bij het opstellen van de

gemeentelijke monumentenlijst is uitgegaan van de MIP-lijst, dan ontbreekt dus de bebouwing van na 1940. Daarom zijn in veel gemeentelijke monumentenlijsten van de Wederopbouw (nog) geen voorbeelden opgenomen, terwijl ook van deze belangrijke periode in de geschiedenis vaak nog fraaie voorbeelden zijn te vinden in de gemeente (niet alleen woningbouw, maar ook bepalende gebouwen, zoals kerken, gemeentehuizen, etc.), die een belangrijk stempel drukken op het aanzien van de gemeente.

Ook is steeds meer aandacht gekomen voor de bescherming van historische industriële complexen en grote structuren, zoals groen- en waterstructuren en stedenbouwkundige patronen. Zij spelen vaak een grote rol in de ontwikkelingsgeschiedenis van een gemeente en zijn van grote invloed op de identiteit van een gemeente.

Door deze gewijzigde inzichten en het veranderde landelijke beleid is het van belang dat regelmatig een actualisatie van de bestaande gemeentelijke monumentenlijst plaatsvindt.

Karakteristieke gebouwen

Er zijn in elke gemeente panden die onvoldoende tegemoet komen aan de gestelde selectiecriteria om te worden aangewezen als gemeentelijk monument of om andere redenen niet zijn aangewezen als gemeentelijk monument, maar die wel een duidelijke cultuurhistorische waarde vertegenwoordigen (karakteristiek zijn) en waarvan men niet wil dat ze zonder meer worden gesloopt. Alleen een aanwijzing tot gemeentelijk monument betekent dat het object beschermd is en dat het niet mag worden gesloopt. Het is onder de Wabo (Wet algemene bepaling omgevingsrecht) ook mogelijk om karakteristieke bebouwing te beschermen tegen aantasting door sloop door er in het bestemmingsplan een dubbelbestemming op te leggen "van cultuurhistorische waarde/karakteristiek". In de regels van het bestemmingsplan dient dan een omgevingsvergunning te worden voorgeschreven voor het slopen van het bouwwerk, waarbij toetsingscriteria zijn opgenomen gericht op de bescherming van de karakteristiek. Het is dan wel zaak dat er een inventarisatie heeft plaats gevonden welke bebouwing karakteristiek is en dat is aangegeven waar op getoetst moet worden (dus wat er niet aangetast mag worden).

Monumentenverordening/Erfgoedverordening en de Wabo

Sinds 2009 is iedere gemeente verplicht om een monumentenverordening/erfgoedverordening te hebben. De monumenten-/erfgoedverordening is niet hetzelfde als een gemeentelijke beleidsnota. In de monumenten-/erfgoedverordening staan de regels en voorschriften die betrekking hebben op het culturele erfgoed (monumenten, archeologie en cultuurlandschap).

De invoering van de Wabo (2010) heeft een direct gevolg voor de gemeentelijke erfgoedverordening. Door de definitie in de Monumentenwet 1988 wordt onder een beschermd monument alleen een rijksmonument verstaan. Als in de Wabo wordt gesproken over monumenten, dan worden daar dus niet de gemeentelijke

monumenten mee bedoeld. Om zaken rondom aanvragen betreffende gemeentelijke monumenten goed te regelen is een link noodzakelijk tussen de gemeentelijke monumentenverordening en de Wabo. Dit kan door een link te leggen met art. 2.15 van de Wabo om een vergunning te kunnen weigeren “indien het belang van de monumentenzorg zich daartegen verzet” (in het model erfgoedverordening VNG januari 2010 is dit artikel 13: “De vergunning kan slechts worden verleend indien het belang van de monumentenzorg zich daartegen niet verzet. Bij de beslissing houdt het bevoegd gezag rekening met het gebruik van het monument”).

Bouwhistorisch onderzoek

Een beslissing over een aanvraag tot omgevingsvergunning kan niet genomen worden als de bouwhistorische waarden van het pand onvoldoende duidelijk zijn.

Aan het verlenen van een omgevingsvergunning bij rijksmonumenten kan een gemeente (B en W) extra voorschriften verbinden volgens de Wabo, of kan de vergunning worden geweigerd indien de activiteit in strijd is met de monumentenzorg (art. 2.22 lid 2 en art. 2.15 Wabo). Dit geldt ook voor gemeentelijke monumenten indien dit in de monumenten-/erfgoedverordening is aangegeven. Het betreft hier onder andere de mogelijkheid om bouwhistorisch onderzoek te verlangen alvorens te besluiten op een aanvraag voor een omgevingsvergunning. Door in een vroeg stadium bouwhistorisch onderzoek te laten doen, voorafgaand aan de planvorming, wordt duidelijkheid verschaft aan de initiatiefnemer en ontwerper van de plannen met welke waardevolle onderdelen rekening gehouden moet worden. Bouwhistorisch onderzoek voorkomt dat door gebrek aan kennis waardevolle onderdelen worden aangetast en historische elementen verloren gaan.

Niet in alle gevallen is bouwhistorisch onderzoek noodzakelijk. Bij kleine ingrepen, waarbij direct al duidelijk is dat er geen cultuurhistorische waarden in het geding zijn, is het niet nodig dit onderzoek van de aanvrager te vragen. Wel moet altijd de afweging gemaakt worden of bouwhistorisch onderzoek nodig is. Deze afweging kan plaatsvinden door de behandelend ambtenaar, mits deze over voldoende inzicht en kennis beschikt ten aanzien van monumenten, of door de monumentencommissie.

Ook is het mogelijk om als gemeente een beleid op te stellen om duidelijkheid te verschaffen aan de aanvrager in welke gevallen bouwhistorisch onderzoek gewenst is.

Uitvoeringsvoorschriften

Een gemeente kan besluiten om uitvoeringsvoorschriften (concreet beleidskader) op te stellen voor restauratie en onderhoud van monumenten. Dit zijn voorschriften die zijn bedoeld om er voor te zorgen dat de uitvoering van de verbouwings- en restauratiewerkzaamheden op een juiste wijze plaatsvindt. Deze kunnen ook gebruikt worden als onderlegger bij de advisering door de monumentencommissie of kunnen standaard worden verbonden aan de verlening van een omgevingsvergunning. Als een gemeente gebruik wil maken van het toevoegen van uitvoeringsvoorschriften aan de vergunning, dan dient deze mogelijkheid te worden opgenomen in de monumenten-/erfgoedverordening. De voorwaarden die genoemd worden in de modelverordening van de VNG van 2010 (artikel 10 lid 2 a en b) gaan over voorwaarden/nadere regels die de gemeente stelt zodanig dat als daaraan wordt voldaan er geen vergunning nodig is en het niet verboden is om het monument zonder vergunning te herstellen, gebruiken, laten gebruiken, etc. Dat is dus iets anders dan voorwaarden stellen bij het verlenen van een vergunning. Dan is er nog een ander artikel nodig dat verwijst naar de Wabo artikel 2.22. (bijvoorbeeld: "Het college kan aan de vergunning voorschriften verbinden betreffende de uitvoering en materiaaltoepassing").

Nieuwe wetgeving en vergunningvrij bouwen

Per 1 januari 2012 is als gevolg van de MoMo de Monumentenwet aangepast (vermindering van de regeldruk).

De mogelijkheid om op aanvraag een rijksmonument aan te wijzen is geschrapt. De vijftigjarengrens voor rijksmonumenten is komen te vervallen. Er is een subsidiegrondslag gecreëerd voor een plankostenregeling en een wind- en waterdichtregeling (dit is om de mogelijkheden tot herbestemming van monumenten te vergroten). En de voorbereidingsprocedure voor een vergunning bij rijksmonumenten is vereenvoudigd en versneld voor relatief eenvoudige ingrepen.

In het Besluit omgevingsrecht (Bor, een nadere uitwerking van de Wabo) is bovendien een nieuw vergunningvrij regime opgenomen. Gewoon onderhoud, voor zover detaillering, profilering en vormgeving niet wijzigen en waarbij materiaalsoort en kleur hetzelfde blijven, is vergunningvrij geworden (dus niet waarbij grootschalige vervanging van materialen plaatsvindt, dat heet restauratie). Verder zijn in pandige wijzigingen aan onderdelen zonder monumentale waarde ook vergunningvrij. (Zie voor meer informatie de Handleiding "Vergunningvrij. Informatie voor professionals" van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE). Onder een beschermd monument wordt in de Monumentenwet een van rijkswege beschermd monument bedoeld, dus geen gemeentelijk monument. Als de monumenten-/erfgoedverordening niet wordt aangepast, dan betekent dit dus dat bij gemeentelijke monumenten geen enkele activiteit vergunningvrij is. Als een gemeente het regime van vergunningvrij bouwen voor gemeentelijke monumenten van toepassing wil verklaren, dan dient daarvoor de gemeentelijke monumenten-/erfgoedverordening te worden aangepast. Er dient een verwijzing te worden opgenomen naar het Besluit omgevingsrecht (Bor).

Het ook van toepassing verklaren van het vergunningvrij bouwen op gemeentelijke monumenten is echter niet verplicht. Dit is een vrije keuze van een gemeente. Het is wel van belang dat deze keuze bewust wordt gemaakt, om duidelijkheid te kunnen verschaffen naar de eigenaren.

Planbehandeling, vooroverleg

Gemeenten hebben een belangrijke verantwoordelijkheid voor de monumentenzorg. Het is hun taak om eigenaren en beheerders van monumenten te informeren en te begeleiden bij hun eventuele wens tot wijziging van het monument. In het kader van de Wabo zijn de termijnen voor het verlenen van een omgevingsvergunning bij monumenten danig ingekort (voor gemeentelijke monumenten is deze slechts 8 weken, met een mogelijkheid tot éénmalige verlenging van 6 weken). Het zelfde geldt voor aanvragen voor een omgevingsvergunning voor rijksmonumenten, voor activiteiten waarvoor geen adviesplicht van de RCE geldt. Het houden van vooroverleg, waardoor in een vroeg stadium door alle betrokken partijen afgetast kan worden wat de mogelijkheden zijn en waar nog knelpunten liggen, wordt daardoor steeds belangrijker!

Het STAMU biedt de mogelijkheid van het voorleggen van (principe-en schets-)plannen in het Bouwplanoverleg. Dit is een maandelijks overleg tussen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Provincie Utrecht en Welstand en Monumenten Midden Nederland, gefaciliteerd door het STAMU. Hierin worden plannen besproken (bouwplannen en ruimtelijke plannen) die uiteindelijk aan de betreffende organisaties ter advisering zullen worden voorgelegd. Ontstaan vanuit de behoefte om de uiteindelijke adviezen van de betreffende organisaties op elkaar te kunnen afstemmen, is het vooral bedoeld om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming ideeën en informatie uit te wisselen. In wederzijds overleg met de aanvrager en ontwerper en de gemeente wordt bekeken of men op de goede weg is en of er nog punten van aandacht zijn.

Monumentencommissie

Bij een aanvraag voor een omgevingsvergunning bij zowel rijksmonumenten als gemeentelijke monumenten treedt in bijna alle gevallen de gemeente (B en W) op als bevoegd gezag (alleen in uitzonderingsgevallen, zoals bijvoorbeeld risicovolle projecten op ontwikkelingen met een gemeenteoverstijgend belang kunnen Gedeputeerde Staten of de minister nog het bevoegd gezag zijn). Volgens artikel 15 van de Monumentenwet 1988 is de gemeenteraad verplicht een verordening vast te stellen waarin tenminste de inschakeling wordt geregeld van een onafhankelijke commissie van deskundigen op het gebied van de monumentenzorg en archeologie die tot taak heeft om te adviseren over aanvragen van een omgevingsvergunning. Dit kan een eigen commissie zijn of het kan zijn dat de gemeente is aangesloten bij een provinciale organisatie die de monumenten en welstandsadvisering verzorgt, zoals dat in de provincie Utrecht Welstand en Monumenten Midden Nederland is. In het kader van de MoMo, waarbij een integrale benadering wordt

uitgedragen, worden geïntegreerde commissies (welstand en monumenten gecombineerd/commissie ruimtelijke kwaliteit) aanbevolen.

Subsidiebeleid

Als een pand wordt aangewezen als gemeentelijk monument, betekent dat dat bepaalde activiteiten niet meer vergunningvrij zijn. Ook zal herstel met behoud van specifieke monumentale waarden voor sommige onderdelen (bijvoorbeeld zaken met bijzondere detaillering of materialisering) soms meer geld kosten dan wanneer er gekozen wordt voor een oplossing waarbij niet de monumentale onderdelen behouden blijven. Een tegemoetkoming in deze kosten vanuit de gemeente, om zo het behoud te bevorderen (wat het doel is van het beschermen als gemeentelijk monument), is bij het aanwijzen van een gemeentelijk monument een goed gebaar vanuit de gemeente naar de eigenaar. Een gemeente kiest dan ook vaak bij het aanwijzen van gemeentelijke monumenten tevens voor het voeren van een subsidiebeleid en het instellen van een subsidieverordening. In deze tijden van bezuinigingen staat het hebben van een passend budget voor het verlenen subsidie erg onder druk. Het hebben van een subsidiepot is niet altijd meer vanzelfsprekend. Er zijn echter verschillende manieren om eigenaren van gemeentelijke monumenten tegemoet te komen en te ondersteunen. Zelfs met weinig budget kan soms veel goodwill onder monumenteneigenaren worden gekweekt. Ook is ondersteuning mogelijk door een goede informatievoorziening en interne procesbegeleiding voorafgaand aan initiatieven van eigenaren. Dit kan zonder dat dit (extra) geld hoeft te kosten. Een goede begeleiding en informatievoorziening vooraf loont, niet alleen vanwege het creëren van een groter draagvlak onder de eigenaren, maar ook vanwege een aanzienlijke besparing op ambtelijke inzet achteraf. Vanuit het STAMU bieden wij graag onze kennis en ervaring hierbij aan.

Begeleiding en handhaving

Tijdens de uitvoering van bouwactiviteiten bij (rijks)monumenten komt men vaak onverwachte omstandigheden tegen. Dan dient op korte termijn een beslissing genomen te worden waarbij bouwhistorisch waardevolle elementen een rol kunnen spelen. Om te weten of het dan gaat om het wel of niet aantasten van bouwhistorische waarden, is kennis nodig van deze waarden. Dit vraagt om kennis van de betreffende uitvoerende partij, maar vraagt ook om regelmatige controle en begeleiding vanuit de gemeente, om zo te kunnen bepalen of nog steeds wordt voldaan aan de verleende vergunning en of inderdaad nog steeds geen monumentale waarden worden aangetast. De controlerende ambtenaar (handhaving) dient daarbij ook kennis te hebben van restauratietechnieken en van bouwhistorie.

Monumenten

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

- **Gemeentelijk erfgoedbeleid**

De helft van de gemeenten heeft specifiek erfgoedbeleid opgesteld (erfgoednota/monumentennota). Dit beleid is in veel gevallen al lange tijd geleden geformuleerd. Deels is dit beleid ook uitgevoerd. In enkele gevallen is de uitvoering nog in gang, of is met het geformuleerde beleid (nog) niet aan de slag gegaan.

- **Gemeentelijke monumenten**

Alle gemeenten (op één na) hebben een gemeentelijke monumentenlijst. Slechts in een enkel geval is deze lijst recentelijk geactualiseerd of zijn er nog monumenten toegevoegd. De meeste monumentenlijsten zijn 5 jaar of ouder.

In een aantal gemeenten zijn gemeentelijke monumenten aangewezen op basis van vrijwilligheid. Dat wil zeggen dat als de eigenaar bezwaar had, dat dan het object niet is aangewezen. Dit leidt er toe dat in zo'n geval geen representatieve afspiegeling van de cultuurhistorische waardevolle bebouwing aanwezig is in de gemeente.

In een aantal gevallen heeft na de samenvoeging van verschillende gemeenten tot één grotere gemeente (nog) geen harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijsten plaatsgevonden. Dit betekent dat in sommige delen van de nieuwe gemeente wel gemeentelijke monumenten zijn aangewezen en in andere delen (nog) niet. Hierdoor is een onevenwichtig beeld van de te behouden/beschermen cultuurhistorisch waardevolle objecten in de gemeente aanwezig.

De aandacht voor gebouwen uit de Wederopbouwperiode is nog zeer gering (slechts bij zes gemeenten zijn Wederopbouw panden in de gemeentelijke lijst opgenomen.)

De aandacht voor historische industriële complexen is sterk afhankelijk van de rol die deze hebben gespeeld in de geschiedenis van de gemeente. Grote complexen krijgen vaak nog wel aandacht. De kleinere complexen worden vaak over het hoofd gezien. In veel gemeenten is dit nog een vergeten categorie.

In slechts een enkele gemeente is bij de samenstelling van de gemeentelijke monumentenlijst ook aandacht geschonken aan groen- en waterstructuren en stedenbouwkundige complexen.

- **Karakteristieke gebouwen**

Steeds meer gemeenten benoemen karakteristieke gebouwen of beeldbepalende panden of objecten van cultuurhistorische waarde in hun bestemmingsplannen. Het gaat hier dan vaak om panden die net niet of nog niet een gemeentelijk monument zijn geworden. In de meeste gevallen gaat het dan om een regeling die de sloop ervan aan banden legt. Soms wordt geregeld dat de cultuurhistorische waarde niet mag worden aangetast. Waar deze cultuurhistorische waarde dan uit bestaat wordt meestal niet verder benoemd. Slechts een enkele gemeente gaat verder en geeft ook aan wat er dan behouden dient te worden (zoals bijvoorbeeld bouwmassa, kapvorm en kaprichting, materialisering, gevelindeling).

- **Monumentenverordening/erfgoedverordening en Wabo en nieuwe wetgeving en vergunningvrij bouwen**

Alle gemeenten hebben een monumenten/erfgoedverordening die is aangepast aan de Wabo. De meeste gemeentelijke monumenten-/erfgoedverordeningen (80%) zijn echter niet aangepast aan het vergunningvrij bouwen (wetswijziging sinds 2013). Dit is in de meeste gevallen niet bewust gedaan. In de praktijk worden vaak wel bij gemeentelijke monumenten dezelfde regels aangehouden als bij rijksmonumenten (dus evenveel vergunningvrij), maar juridisch klopt dit niet en zou het aanleiding kunnen zijn tot juridische procedures.

- **Bouwhistorisch onderzoek**

In de erfgoedverordeningen/monumentenverordeningen is slechts in 48% van de gevallen de mogelijkheid opgenomen om bouwhistorisch onderzoek te verlangen alvorens te besluiten op een aanvraag voor een omgevingsvergunning. In de praktijk wordt bij de meeste gemeenten wel afgewogen of bouwhistorisch onderzoek noodzakelijk is (vaak op advies van de monumentencommissie). Er vindt in het algemeen echter maar weinig bouwhistorisch onderzoek plaats.

- **Uitvoeringsvoorschriften**

Slechts drie gemeenten hebben uitvoeringscriteria opgesteld en hanteren deze standaard bij hun vergunningverlening. De meeste gemeenten stellen echter bij vergunningen wel nadere eisen aan de uitvoering als hier vanuit de advisering (door monumentencommissie/RCE/Provincie) om is gevraagd.

- **Vooroverleg**

Bij alle gemeenten is er de mogelijkheid voor vooroverleg. Dit is echter wel op verschillende manieren geregeld. In veel gevallen gaat dit via het indienen van een principeverzoek (waarvoor vaak ook leges verschuldigd zijn). In een aantal gemeenten is ook vrijblijvend vooroverleg mogelijk, al dan niet gekoppeld aan een bezoek aan de locatie (door de ambtenaar en/of de monumentencommissie). Door sommige gemeenten wordt actiever gebruik gemaakt van het Bouwplanoverleg van het STAMU dan door andere gemeenten.

- **Monumentencommissie**

De meeste gemeenten (21 van de 26) hebben een geïntegreerde welstand- en monumentencommissie (commissie ruimtelijke kwaliteit). In twee gemeenten is er sprake van het zitting hebben van een vertegenwoordiger van de welstandscommissie in de monumentencommissie. In drie gemeenten is geen sprake van integratie en/of afstemming van de verschillende adviesorganen en hun adviezen.

- **Subsidiebeleid**

Zie hiervoor onder het hoofdstuk "Gemeentelijke organisatie en financiën".

- **Begeleiding en handhaving**

Er wordt in de meeste gemeenten adequaat handhavend opgetreden indien bij een monument niet volgens de vergunning is/wordt gebouwd. Er is echter zelden begeleiding/controle tijdens het bouwproces. Dit terwijl zeer vaak bij werkzaamheden aan en bij monumenten tijdens de bouw wordt ontdekt dat onderdelen anders zijn als aanvankelijk gedacht werd. Zulke nieuwe inzichten kunnen om een andere aanpak vragen dan wat op tekening is aangevraagd. Het is

de vraag of in zulke gevallen voor een oplossing is gekozen die recht doet aan de cultuurhistorische waarden van het pand. Als de bouw niet wordt begeleid of gecontroleerd zijn zulke zaken niet meer vast te stellen, laat staan bij te sturen. Om te kunnen beoordelen of bij wijzigingen tijdens het proces de cultuurhistorische waarden niet worden aangetast is specifieke kennis nodig. Deze kennis ontbreekt in veel gevallen bij de betreffende ambtenaren.

Kansen

- **Gemeentelijke monumenten**

In de samenstelling van de gemeentelijke monumentenlijsten kan nog specifiek aandacht worden geschonken aan panden uit de Wederopbouwperiode en aan grotere structuren, zoals groen- of waterstructuren of stedenbouwkundige patronen.

- **Karakteristieke gebouwen**

Door het opstellen van een lijst met karakteristieke panden en het aangeven van die panden in het bestemmingsplan (verbeelding en regels) kunnen ook de panden die niet voldoen aan de criteria om te worden aangewezen als gemeentelijk monument, maar wel bepalend zijn voor de identiteit van de gemeente, beschermd worden tegen sloop en aantasting van de cultuurhistorische waarden. Het zijn vaak ook deze panden die veel mogelijkheden in zich hebben om - in ruil voor behoud van cultuurhistorische waarden - nieuwe of bijzondere bouw initiatieven (bijvoorbeeld herbestemming) een kans te geven. Zo kan de gemeente actiever, op basis van ontwikkelingen die zich voordoen, haar beleidsdoelen op het gebied van cultuurhistorie realiseren.

- **Monumentenverordening/erfgoedverordening**

Gemeenten wordt aanbevolen om in ieder geval bewust de keuze te maken om wel of niet de erfgoedverordening aan te passen aan het vergunningvrije bouwen zoals dat geldt voor rijksmonumenten.

- **Bouwhistorisch onderzoek**

Bouwhistorisch onderzoek kan essentieel zijn in de afweging of bij activiteiten de cultuurhistorische waarde wordt geschaad. Als in de erfgoedverordening wordt opgenomen dat de gemeente dit kan eisen van de aanvrager is dit onderzoek ook juridisch verankerd. Bouwhistorisch onderzoek voorkomt dat door gebrek aan kennis waardevolle onderdelen worden aangetast en historische elementen verloren gaan. Er dient altijd de afweging gemaakt te worden of bouwhistorisch onderzoek nodig is.

- **Begeleiding en handhaving**

Bij het voeren van een duidelijk erfgoedbeleid, zowel op objectniveau als op gebiedsniveau, is het van belang dat hier ook op wordt gehandhaafd bij de uitvoering. Dit vraagt om een adequate signalering en om kennis van de betreffende ambtenaren.

Door begeleiding en controle tijdens de uitvoering van activiteiten bij monumenten kan niet alleen gekeken worden of conform de vergunningverlening wordt gehandeld, maar kan in overleg ingespeeld worden op onverwachte zaken. Hiermee kan voorkomen worden dat cultuurhistorische waarden worden geschaad of geheel verdwijnen. Eenmaal verdwenen cultuurhistorische waarden zijn voor altijd verloren.

Herbestemming en Leegstand

Inleiding

Behoud door ontwikkeling

Door de veranderingen in de tijd en in de maatschappij verandert ook het gebruik van gebouwen, terreinen en landschappen. Als de huidige functie verloren gaat dreigt het risico van leegstand en verval en daarmee het verloren gaan van belangrijke cultuurhistorische waarden. Het is dan ook van groot belang dat monumenten worden gebruikt. “Behoud door ontwikkeling” vormt het nieuwe adagium. Het geven van een nieuwe functie aan een oud gebouw is van alle tijden. Vele monumenten kennen een roemrijk verleden waarin zij voor verschillende doeleinden zijn gebruikt. Bij een nieuwe functie horen ook vaak aanpassingen. Het vraagt om een flexibel meebewegen met de maatschappelijke ontwikkelingen en het vraagt om een goede afweging tussen het behoud van de cultuurhistorische waarden enerzijds en het voldoen aan de ruimtelijke en functionele eisen van het nieuwe gebruik anderzijds. Hierbij kan de transformatieruimte per object sterk verschillen. De cultuurhistorische waarden zijn daarbij geen last, maar kunnen juist als inspiratiebron worden gebruikt bij nieuwe ontwikkelingen.

Nationaal Programma Herbestemming en handreikingen

Eén van de pijlers van de MoMo is het bevorderen van herbestemming en hergebruik. Vanuit het Rijk is hiervoor het Nationaal Programma Herbestemming in het leven geroepen. Doel is het stimuleren van herbestemming en het initiëren van antwoorden op de groeiende vraag van leegstand. Als gevolg van de Nationale Agenda Herbestemming is een agenda van activiteiten opgesteld (zie de links achterin deze wegwijzer). Vanaf 1 november 2011 is bovendien een (rijks-)subsidieregeling in het leven geroepen voor het aanvragen van subsidie bij herbestemming van monumenten. Deze subsidie is aan te vragen voor het doen van een haalbaarheidsonderzoek (voor herbestemming) en voor het in de tussentijd wind- en waterdicht maken van het monument.

De VNG heeft een handreiking uitgebracht “Leegstand te lijf”. Deze biedt handvatten om leegstand op te lossen en biedt een overzicht van alle instrumenten en een checklist om richting te geven aan de uitvoering van een leegstandsvisie en -beleid. Ook geeft de handreiking tips voor succesvolle communicatie met de betrokken partijen.

Leegstand en de rol van de gemeente

Door de huidige ontwikkelingen in de maatschappij en de economie dreigt er voor veel historische gebouwen leegstand. Vooral veel kerken, boerderijen, kantoren en winkels verliezen hun functie. Het zoeken naar nieuwe gebruikers vraagt inzicht in de mogelijkheden en kennis van wat er leegstaat en waar de vraag ligt. Een gemeente kan hier een

faciliterende rol in spelen. Er bestaan verschillende manieren om een actieve rol te spelen in het voorkomen van leegstand. Zo is er de mogelijkheid tot het instellen van een leegstandsverordening. Dit verplicht de eigenaar om leegstand te melden bij de gemeente, waarna de gemeente en de eigenaar samen op zoek gaan naar een oplossing. Andere mogelijkheden die de gemeente heeft zijn bijvoorbeeld: een leegstandsregister bijhouden, handhaven ter voorkoming van verkrotting, vraag en aanbod bij elkaar brengen, eigen diensten en gesubsidieerde instellingen onderbrengen in leegstaande gebouwen, zelf leegstaande gebouwen aankopen en herbestemmen, een financiële prikkel geven voor onderzoek naar nieuwe functies of voor nevenfuncties en herbestemming, initiatiefnemers actief begeleiden of tijdelijk gebruik bevorderen. Leegstand en herbestemming hebben een grote invloed op de ontwikkeling van een gebied. Dit alles vraagt om een visie op de wijze waarop met leegstand en herbestemming in de gemeente wordt omgegaan. Een beleidsmatige aanpak maakt het mogelijk te anticiperen op ontwikkelingen en proactief te reageren. Hierdoor kan de gemeente haar rol beter vervullen. Dit sluit aan bij de MoMo gedachte van meer voorkantsturing.

Bij een initiatief van een burger of ondernemer voor herbestemming heeft de gemeente tot taak om het proces rond herbestemming binnen de eigen organisatie goed te laten verlopen. Een centraal aanspreekpunt (contactpersoon herbestemming) binnen de gemeente kan er voor zorgen dat de verschillende stappen in het proces op elkaar worden afgestemd en dat er integraal gewerkt wordt tussen de verschillende afdelingen om zo tot een goed eindresultaat te kunnen komen.

Herbestemming en Leegstand

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

- **Leegstandsregister en leegstandsverordening**

De helft van de gemeenten in de provincie heeft wel aandacht voor herbestemming, maar geen enkele gemeente registreert de leegstand door middel van een leegstandsregister. Het argument vanuit de gemeenten is dat zij door de beperkte schaal goed zicht hebben op wat er leeg staat en leeg komt en het derhalve niet nodig is om een register bij te houden. Door de centrale ligging en de grote dynamiek speelt in de provincie Utrecht niet de problematiek zoals in de krimpgebieden speelt. Geen enkele gemeente heeft een leegstandsverordening.

- **Specifiek beleid ten aanzien van herbestemming en leegstand**

Slechts een enkele gemeente heeft specifiek beleid opgesteld ten aanzien van herbestemming. Soms is dat verweven in beleid dat speciaal is opgezet voor een specifiek type monument (bijvoorbeeld boerderijen, buitenplaatsen, schaapskooien). Wat wel regelmatig voorkomt is dat in het bestemmingsplan ruimere mogelijkheden worden gecreëerd bij cultuurhistorisch waardevolle bebouwing (met name bij boerderijen en hun bijgebouwen).

- **Rol van de gemeente bij herbestemming (actief bijdragen aan vermindering van leegstand?)**

Bij 60% van de gemeenten vindt vanuit de gemeente inzet en actieve begeleiding plaats van een herbestemmingstraject. In veel gevallen is dit een reactie op een vraag vanuit een externe initiatiefnemer. Slechts zelden speelt de gemeente zelf een (pro-)actieve rol in het voorkomen van leegstand en het stimuleren van herbestemming.

In de gemeenten wordt bij herbestemmingstrajecten nog in geringe mate integraal gewerkt. Een centraal aanspreekpunt binnen de gemeente ontbreekt vaak.

Er is slechts een geringe kennis van de mogelijkheden die de gemeenten op dit gebied hebben. Ook de kennis ten aanzien van de aanwezige informatie hierover (websites en brochures) is gering.

Kansen

- **Formuleren van beleid ten aanzien van herbestemming en leegstand**

Het formuleren van beleid ten aanzien van herbestemming kan een impuls geven aan het vormgeven van een structurele actieve rol van de gemeente hierin. Door middel van beleid is het mogelijk leegstand te bestrijden, te anticiperen op ontwikkelingen en proactief te reageren (voorkantsturing). Leegstand vormt een risico voor het behoud van cultuurhistorische waarden.

- **Gebruik maken van de kansen die leegstand biedt en het spelen van een pro-actieve rol**

Aan de andere kant kan de overheid door een pro-actieve rol te spelen beleidsdoelen op het gebied van cultuurhistorie (en niet zelden ook andere beleidsdoelen!) realiseren, juist door goede herbestemmingstrajecten te voeren.

Als de gemeente flexibeler is met het toestaan van nieuwe functies, bijvoorbeeld in leegstaand agrarisch erfgoed, kunnen in het kader van 'voor wat hoort wat' randvoorwaarden gesteld worden aan het omgaan met de cultuurhistorische waarden. Zo kan ervoor worden gezorgd dat gebouwen worden gerestaureerd, of dat verloren gegane (landschaps) elementen worden teruggebracht.

- **Integrale benadering**

Bij herbestemming kan de gemeente die faciliterende rol vervullen door een integrale benadering vanuit de diverse afdelingen en een afstemming van de verschillende stappen in het proces. Eén centraal aanspreekpunt binnen de gemeente waar initiatiefnemers terecht kunnen met hun project, vergroot de kans op een snelle en soepele herbestemmingsprocedure. Door te werken in teamverband 'om de tafel' (met de ambtenaren de diverse adviseurs en vaak ook de initiatiefnemers) kunnen gemeenschappelijke belangen snel worden gevonden en tegenstellingen worden overbrugd, zodat herbestemming vaker succesvol kan zijn.

Archeologie

Inleiding

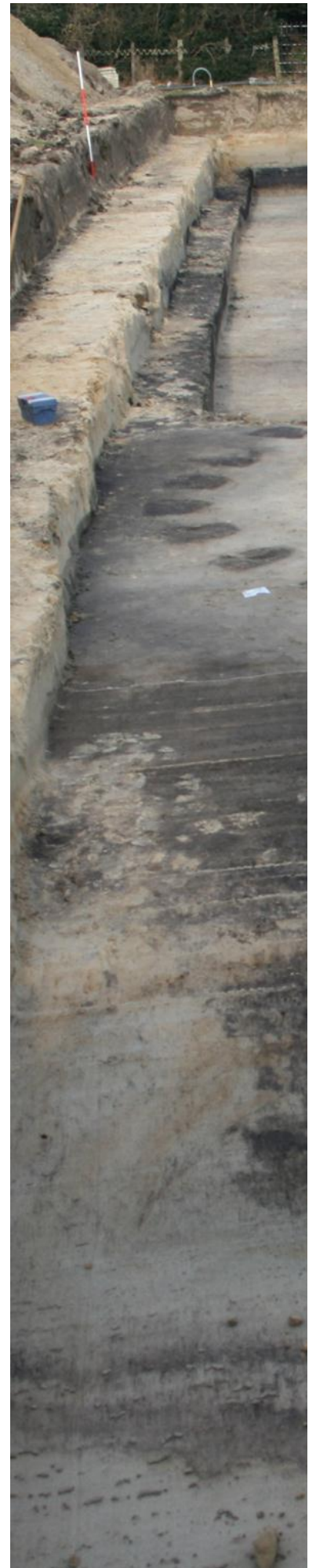
Vooruitlopend op de MoMo heeft de gemeente al sinds 2007 de verplichting zorg te dragen voor archeologische waarden. Vanaf dat jaar heeft de Wet op de archeologische monumentenzorg, de Wamz, invulling gegeven aan het Europese Verdrag van Malta. Belangrijke elementen hieruit zijn het behoud van archeologische waarden in de grond ("in situ") en het stimuleren van de overdracht van de kennis aan het grote publiek. Om het eerste te kunnen verwezenlijken is het de taak van gemeenten rekening te houden met in de grond aanwezige en te verwachten archeologische waarden en deze juridisch te waarborgen in bestemmingsplannen. In de praktijk wordt door de meeste gemeenten een archeologische beleidskaart vastgesteld voor de opname in bestemmingsplannen. Een gemeente mag, binnen de grenzen van het Verdrag van Malta en gefundeerd op kennis, eigen keuzes maken ten aanzien van de gestelde eisen aan onderzoeksplicht en type onderzoek binnen de kaders van het eigen beleid. Voor het laatste kan het formuleren van eigen onderzoeksvragen een goede optie zijn.

Het is belangrijk voor het goed uitvoeren van de taken die aan de gemeente in haar rol van bevoegd gezag gesteld worden om over voldoende specialistische archeologische kennis te beschikken in de gemeente, intern dan wel extern.

Evaluatie van Wamz

In 2011 is de Wamz geëvalueerd, de belangrijkste reden om dit te doen was om te kijken of de wet inderdaad heeft geresulteerd in een effectievere bescherming van de archeologie. Ogenschoonlijk is dit het geval. In de meeste gevallen zijn de archeologische waarden verankerd in de ruimtelijke ordening en werkt het principe de verstoorder betaalt. De vertaling van de waarde van archeologie naar het grote publiek blijft nog achter.

Archeologie heeft soms ook een stevige impact op zowel de gemeente als de verstoorder. Dit is de reden dat de RCE werkt aan een aantal projecten dat tot verbetering, maar ook tot verheldering van de gemeentelijke praktijk zouden moeten leiden. Een belangrijke voor de gemeente is het project 'Archeologie voor gemeenten' waarbij ook de steunpunten zijn betrokken. Binnen dit project wordt gewerkt aan het beantwoorden en toegankelijk maken van veel gestelde vragen met betrekking tot archeologie, de (on-)mogelijkheden rondom archeologievriendelijk /sparend bouwen worden onderzocht en er komt aandacht voor de inzet van archeologievrijwilligers binnen gemeenten. De laatste twee onderwerpen kunnen een interessante aanvulling zijn op het archeologische beleid van gemeenten en de lasten verlichten. Vragen hierover kunnen worden gesteld bij het STAMU en met betrekking tot de inzet van archeologische vrijwilligers bij Landschap Erfgoed Utrecht.

Actueel

Het is van belang het door de gemeente vastgestelde archeologisch beleid regelmatig te onderhouden. Bijhouden van verricht onderzoek kan leiden tot nieuwe inzichten die mogelijk uitnodigen tot een verlichting of juist aanscherpen van de archeologische verwachting en daarmee het beleid. Hoe nauwkeuriger de waarden in kaart worden gebracht, hoe gunstiger dit is voor de potentiële verstoorder, deze kan daarmee plannen aanpassen en zo archeologische waarden sparen of hoeft minder onderzoek te laten verrichten, wat leidt tot kostenbesparing. Ook de kans op toevalsvondsten wordt hiermee beperkt.

Er zijn momenteel een aantal actuele thema's in de archeologie die van belang zijn voor gemeenten met betrekking tot het aanscherpen van het gemeentelijk beleid. De aandacht voor archeologisch maritiem erfgoed is hier één van. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan scheepswrakken, maar ook aan waterwegen, bruggen, kades, "verdwenen" grachten en dijken, enz. Maritiem erfgoed is dan ook bij uitstek geschikt voor een integrale aanpak zoals de MoMo beoogt. Een andere is de opkomst van de belangstelling naar de archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog. Het onderzoek staat nog in de kinderschoenen en kent een specialistische aanpak, maar juist daarom kan het ongezien verdwijnen. Het is verstandig om bij een herziening van het beleid een visie op deze waarden te ontwikkelen.

Handhaving & draagvlak

Goede voorlichting over het archeologisch beleid van de gemeente, het in een vroeg stadium meedenken met nieuwe ontwikkelingen die een bedreiging vormen voor archeologische waarden, een heldere uitleg over het proces van het archeologisch onderzoek, het helpt allemaal mee aan het creëren van een draagvlak voor archeologie en het voorkomen van handhaving.

Een enkele keer is handhaving niet te voorkomen. Inmiddels is er landelijk al de nodige jurisprudentie die als voorbeeld kan dienen voor de te kiezen aanpak. Voor advies is ook het STAMU beschikbaar.

Archeologie

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

- **Archeologiebeleid**

Maar liefst 99% van de gemeenten in de provincie heeft een vastgestelde archeologische beleidskaart, of een vergelijkbaar instrument met een andere naam. Hiermee ligt er veelal een goede basis voor gemeenten om de gemeentelijke taken met betrekking tot archeologisch erfgoed uit te voeren.

- **Ondergrenzen archeologie beleid**

Bij het hoge percentage gemeenten dat een vastgesteld archeologische beleid heeft is ook een kanttekening te plaatsen. Bij circa vijf gemeenten is bij de vaststelling van ondergrenzen ten behoeve van onderzoek afgeweken van het advies van het archeologisch onderzoeksbureau, waardoor er nu meer vrijgesteld is met mogelijke consequenties voor archeologische waarden.

- **Archeologie in bestemmingsplannen**

De implementatie van de archeologische beleidskaart in alle bestemmingsplannen is bij circa 56% van de gemeenten gerealiseerd. Bij de overige gemeenten is soms wel een deel van het beleid opgenomen in een aantal bestemmingsplannen, maar niet in alle. Veelal zijn er wel plannen om bij herziening van bestemmingsplannen de archeologische beleidskaart over te nemen. In de praktijk zijn dus nog veel archeologisch waardevolle gebieden onvoldoende juridisch geborgd. Het is dan vaak afhankelijk van de creativiteit van de gemeente(ambtenaar) en de bereidwilligheid van de initiatiefnemer of er, waar nodig, onderzoek plaatsvindt.

- **Het onderhoud van archeologie beleid**

Een aantal gemeenten heeft het archeologische beleid inmiddels geëvalueerd op basis van voortschrijdend inzicht. Rond de acht gemeenten hebben aangegeven dat zij dit de komende jaren van plan zijn. Als motivatie wordt soms aangegeven dat het archeologische onderzoek als belastend wordt ervaren en dat de gemeente wil kijken of het ook met 'minder' eisen toekan. Ook bij een deel van de gemeenten – degene die nog geen plannen hebben met betrekking tot een evaluatie - speelt het gevoel dat de zorg voor archeologische waarden een belasting vormt.

- **Kennis (inhuur)**

Vijf gemeenten hebben een eigen archeoloog dan wel een eigen archeologische dienst. Veertien gemeenten zijn aangesloten bij de ODRU voor de inhuur van archeologische expertise. Drie gemeenten in de directe nabijheid van Amersfoort maken gebruik van de diensten van het CAR en vier gemeenten huren archeologische expertise elders in bij zelfstandige archeologen dan wel bedrijven.

De wijze waarop deze inhuur plaatsvindt verschilt ook per gemeente. Soms gebeurt dit door middel van een vooraf vastgesteld aantal uren, soms ad hoc als het zich voordoet. Het risico bij het vooraf vaststellen van uren is dat dit in de praktijk onvoldoende toereikend is, omdat er bijv. veel of onverwachte archeologische projecten plaatsvinden. Dit

gaat ten koste van archeologisch erfgoed als er geen oplossing wordt gevonden. Bij het inhuren van expertise per ontwikkeling, of beoordeling van een rapport, is het de vraag of een gemeente de inschatting altijd adequaat kan maken of dit nodig is.

Bij gemeenten die beschikken over een eigen archeoloog dan wel eigen archeologische dienst is goed merkbaar dat de lijntjes met bijvoorbeeld R.O. en handhaving korter zijn en meer kunnen worden bespeeld.

Naast de wijze waarop gemeenten archeologische expertise hebben geregeld kan nog worden genoemd dat 20% van de gemeenten beschikt over onderzoeksvragen die specifiek op de eigen gemeente betrekking hebben.

- **Archeologie en vrijwilligers**

Circa de helft van de gemeente gaf aan contacten met archeologische vrijwilligers, dan wel een historische vereniging met interesse voor archeologie te onderhouden. Ook is er een behoefte bij de gemeenten aan meer kennis over wat archeologische vrijwilligers voor de gemeente kunnen betekenen.

- **Actuele thema's (maritiem erfgoed en archeologische waarden Tweede Wereldoorlog)**

In de archeologische wereld zijn er regelmatig 'nieuwe' thema's die extra aandacht krijgen, enerzijds omdat blijkt dat sommige aandachtsgebieden onvoldoende aandacht krijgen en deze een push kunnen gebruiken, anderzijds door voortschrijdend inzicht en kennisvermeerdering. Zo hebben momenteel bijvoorbeeld maritiem erfgoed en de archeologische waarden van de Tweede Wereldoorlog op landelijk niveau aandacht. Slechts enkele gemeenten hebben dit verwerkt in hun staande beleid, enkele zijn met de herziening van het beleid van plan dit te gaan doen, maar een grote groep gemeenten heeft hier nog geen aandacht voor.

- **Handhaving**

Slechts een enkele gemeente gebruikt de mogelijkheid van handhaving op het moment dat archeologisch erfgoed dreigt te worden verstoord, dan wel al is verstoord. Het overgrote deel van de gemeente geeft dit geen prioriteit en er wordt als snel gedacht, het is toch al 'weg'. Menskracht, ambitie maar ook handvaten ontbreken. Daarnaast vinden hoogst waarschijnlijk ook verstoringen plaats, waar helemaal geen zicht op is. Hierbij speelt ook het vergunningsvrij bouwen een rol. Alleen het aanwijzen van gemeentelijk archeologische monumenten geeft een adequate mogelijkheid tot bescherming van archeologisch erfgoed op plekken waar het vergunningsvrij bouwen plaats kan vinden.

Een andere tak van handhaving betreft (clandestine) metaaldetectie. Dit speelt in veel gemeenten, maar ook hier is weinig tot geen zicht op. Een enkele gemeente kent een verbod op metaaldetectie, maar geeft aan dat handhaving van dit beleid onvoldoende gebeurt.

Kansen

- **Archeologiebeleid**

Het is zaak dat gemeenten waar dit nog niet is gebeurd, het archeologiebeleid in bestemmingsplannen verankeren.

Verder is het van groot belang dat de gemeenten zich bewust blijven dat het goed waarborgen van archeologisch erfgoed van belang is om te kunnen voldoen aan de wettelijke taken en dat gefundeerde archeologische kennis (bijvoorbeeld voor het vervaardigen van een bijgestelde archeologische beleidskaart) en expertise noodzakelijk zijn.

- **Archeologisch expertise**

Het is zaak dat gemeenten het staande beleid 'vasthouden' en hiervoor voldoende archeologische expertise tot hun beschikking hebben en houden. Een vastgesteld archeologisch beleid is nog geen garantie voor een goede bescherming van het archeologische erfgoed.

- **Actuele thema's (maritiem erfgoed en archeologische waarden Tweede Wereldoorlog)**

In zijn algemeenheid is het van belang actuele thema's in de archeologie steeds weer onder de aandacht van gemeenten te brengen, zoals bijvoorbeeld de zorg voor maritiem erfgoed en de archeologische waarden van de Tweede Wereldoorlog. Van gemeenten kan niet worden verwacht dat zij dit allemaal zelf in de gaten hebben, zeker niet indien de gemeente geen eigen archeoloog in dienst heeft. Het archeologische werkterrein is immers een specialisme. Er ligt wel een kans voor veel gemeenten aandacht aan de actualiteit te besteden bij het evalueren en vernieuwen van het beleid ten behoeve van het archeologisch erfgoed.

- **Archeologie en draagvlak**

Het is een kans voor gemeenten om door middel van positieve aandacht voor archeologie het draagvlak te vergroten. Dit kan bijvoorbeeld door het (laten) organiseren van een open dag bij opgravingen, aandacht in de krant of website bij een bijzondere vondst of vindplaats. Hier kunnen archeologische vrijwilligers bij worden betrokken.

- **Handhaving**

Het zou goed zijn als gemeenten zich meer bewust zijn van de mogelijkheden voor handhaving met betrekking tot archeologie. Hiervoor is het ook belangrijk dat handhavers op de hoogte zijn van het beleid, maar ook eventuele archeologische vondsten herkennen. Het boekje: "Archeologie in het veld" uitgegeven door de Provincie Utrecht kan hier bij helpen (bij circa zeven gemeenten in gebruik).

Cultuurhistorie en Ruimtelijke Ordening

Inleiding

Wat is cultuurhistorie?

De eerste pijler van de MoMo houdt in dat cultuurhistorie wordt meegewogen in de ruimtelijke ordening. Onder cultuurhistorie worden niet alleen monumenten en archeologie verstaan, maar ook het cultuurlandschap, historische stedenbouw en geografie.

In het concept van de nieuwe erfgoedwet staat cultureel erfgoed zelfs nog uitgebreider gedefinieerd als: “uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden”.

Aangezien niet alleen het gebouwde erfgoed door mensenhanden is gemaakt, maar in Nederland ook het omringende landschap gevormd is door de mens en de sporen van vroegere menselijke handelingen nog in de grond aanwezig kunnen zijn, is cultuurhistorie overal en hebben we er dus bij alle ruimtelijke ontwikkelingen mee te maken.

Cultuurhistorie borgen in het bestemmingsplan

Als uitvloeisel van de MoMo is artikel 3.1.6, tweede lid, onderdeel a, van het Besluit ruimtelijke ordening met ingang van 1 januari 2012 aangepast. Vanaf dat moment zijn gemeenten verplicht om in het bestemmingsplan een beschrijving te geven van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden. De eis dat met de archeologische waarden (in de grond) rekening moest worden gehouden bestond al langer. Nu is dat uitgebreid met ook de cultuurhistorische waarden boven de grond.

Een goede ruimtelijke ordening betekent dat er een integrale afweging plaatsvindt van alle belangen die effect hebben op de kwaliteit van de ruimte. Dus ook van de cultuurhistorie. Het bestemmingsplan is een belangrijk instrument om cultuurhistorische waarden in een gebied te beschermen, samen met de structuurvisie en de welstandsnota. Het meewegen van cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen is daarmee al in een vroeg stadium (vooraf) geborgd op een structurele basis. Dat biedt helderheid en zekerheid aan de burgers, initiatiefnemers en belanghebbenden. Bij de opstelling van een bestemmingsplan kunnen burgers worden betrokken en door inspraak worden burgers ook in de gelegenheid gesteld om mee te denken over hoe cultuurhistorie wordt geborgd in de ruimtelijke ordening. In het kader van het integrale denken wordt het aanbevolen om in het bestemmingsplan niet alleen een tabelletje op te nemen met

alle monumenten, maar deze ook aan te geven op de verbeelding (kaart), ook al vallen die onder een andere wet dan de Wro.

Provinciale ruimtelijke verordening

Op basis van artikel 4.1 van de Wet ruimtelijke ordening hebben Provinciale Staten van Utrecht in de Provinciale ruimtelijke verordening 2013 (PRV) regels gesteld omtrent de inhoud, toelichting of onderbouwing van ruimtelijke plannen. Hieronder vallen de bestemmingsplannen (inclusief de uitwerkings- en wijzigingsplannen), besluiten o.g.v. de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht waarbij afgeweken wordt van een bestemmingsplan, beheersverordeningen en projectuitvoeringsbesluiten op basis van de Crisis en herstelwet. Doel van de verordening is om een aantal provinciale belangen te laten doorwerken naar het gemeentelijk niveau, met oog op een goede ruimtelijke ordening. De regels van de verordening richten zich primair tot gemeenteraden, verantwoordelijk voor het vaststellen van bestemmingsplannen. De regels van de verordening hebben betrekking op nieuwe planologische besluiten. Dit betekent dat bijvoorbeeld vigerende bestemmingsplannen niet onder de werking van de verordening vallen.

De provinciale belangen zijn vastgelegd in de Provinciale ruimtelijke structuurvisie 2013 – 2028 en richten zich op een duurzame leefomgeving, een landelijk gebied met kwaliteit en vitale dorpen en steden. Het behouden en ontwikkelen van de kwaliteit van de cultuurhistorische hoofdstructuur is één van de provinciale belangen. Daarbij gaat het om historische buitenplaatszones, militair erfgoed, agrarisch cultuurlandschap en archeologisch waardevolle gebieden. Op de kaart Cultuurhistorie bij de PRV is de geometrische plaatsbepaling van deze zones vastgelegd en in artikel 2.10 van de verordening worden de regels gesteld en toegelicht. Dit artikel richt zich op het behouden en versterken van de samenhangende cultuurhistorisch waardevolle structuren en elementen van bovenlokaal belang. Op basis van het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening geeft artikel 2.10 PRV in medebewind ook invulling aan het door het Rijk aangewezen erfgoed van uitzonderlijke universele waarde in de provincie Utrecht, te weten de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Limes en de Stelling van Amsterdam.

Gemeentelijke ruimtelijke plannen moeten de in het plangebied aanwezige cultuurhistorische waarden beschrijven en aangeven wat het door de gemeente te voeren beleid ter zake is en hoe met eventuele veranderingen wordt omgegaan. Bij de beschrijving van de verschillende waarden kan gebruik worden gemaakt van de bijlage Cultuurhistorie bij de PRV en de Cultuurhistorische Atlas van de provincie Utrecht.

Cultuurhistorische waardenkaart

Om te weten waar dan rekening mee moet worden gehouden in het bestemmingsplan is het nodig om eerst te inventariseren over welke cultuurhistorische waarden het gaat. Dit gebeurt door middel van het maken van een cultuurhistorische waardenkaart. Hierop wordt in beeld gebracht wat er aan cultuurhistorie aanwezig is en wat de waarde

daarvan is. Op basis hiervan kan beleid geformuleerd worden wat er mee te gaan doen (behouden, versterken, ontwikkelen). In deze kaart dienen niet alleen de rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten en de archeologische waarden te worden aangegeven, maar ook de beeldbepalende/karakteristieke panden, de beschermde gezichten, de historische stedenbouw, de historische geografie en het cultuurlandschap en het historisch waardevolle groen van parken, tuinen, begraafplaatsen en landgoederen, en eventueel de bouwhistorische waarden. Als er al een archeologische beleidskaart bestaat, volstaat een heldere verwijzing of liever nog koppeling met de cultuurhistorische kaart.

Zaak is als gemeente een goede visie te ontwikkelen over de verschillende aspecten die de gemeente zou willen opnemen in een cultuurhistorische waardenkaart en welk niveau van gedetailleerdheid bereikt moet worden (goed opdrachtgeverschap).

Informatie over de aanwezige cultuurhistorische waarden

Voor het maken van een cultuurhistorische waardenkaart is al veel informatie beschikbaar. Niet alleen zijn er de lijsten van de rijks- en gemeentelijke monumenten en de vaak al beschikbare archeologische waardenkaart, maar ook in de literatuur is veel informatie te vinden. Ook bij burgers of via een historische kring of vereniging is vaak veel belangrijke informatie beschikbaar. Verder zijn er vanuit de Provincie Utrecht de Cultuurhistorische Atlas (CHAT), Tastbare Tijd en de Kwaliteitsgidsen Utrechtse Landschappen aanwezig. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een Handreiking Erfgoed en Ruimte opgesteld. Dit is een website waarop veel informatie te vinden is over hoe tot een cultuurhistorische waardenkaart gekomen kan worden en ook zijn hier voorbeelden te vinden.

Cultuurhistorie en Ruimtelijke Ordening

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

- **Cultuurhistorische waardenkaart**

Op dit moment hebben tien gemeenten een cultuurhistorische waardenkaart. Bij drie gemeenten is een cultuurhistorische waardenkaart in voorbereiding. De overige gemeenten hebben (nog) geen cultuurhistorische waardenkaart.

De inhoud van de aanwezige kaarten en de wijze waarop deze tot stand zijn gekomen verschilt sterk. Het betreft geheel zelfstandig door de gemeente vervaardigde kaarten (drie gemeenten), door bedrijven gemaakte kaarten, of een mengvorm. Ook verschilt het erg welk type erfgoed is opgenomen in de kaart en in welke mate. Het gaat van zeer uitgebreide (digitale) kaarten, waar tot in detail kan worden ingezoomd voor meer informatie, tot hele globale kaarten, waar slechts een selectie van de aanwezige cultuurhistorische waarden op staat aangegeven. In de meeste gevallen zijn de aangewezen en geregistreerde gebouwde momenten aangegeven (gemeentelijke- en rijksmonumenten), soms aangevuld met de objecten uit de MIP-inventarisatie. Voor de archeologische waarden wordt vaak verwezen naar de aanwezige archeologische waarden- en beleidskaart. Het cultuurhistorisch landschap, maar ook historische stedenbouw, bouwhistorische waarden, en het historische groen (parken, tuinen, begraafplaatsen en buitenplaatsen) worden in mindere mate op de kaarten aangegeven.

- **Cultuurhistorie borgen in het bestemmingsplan**

Er bestaan grote verschillen in de aanpak van de gemeenten met betrekking tot de borging van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening. Veel gemeenten zijn hier nog niet structureel mee bezig.

Op dit moment heeft 40% van de gemeenten een cultuurhistorische waardenkaart. In 22% van de gevallen is deze kaart ook echt gebruikt als onderlegger voor bestemmingsplannen.

De overige 60% van de gemeenten, (die nog geen inventarisatie vooraf hebben gemaakt van aanwezige cultuurhistorische waarden, dus nog geen cultuurhistorische waardenkaart hebben) volstaan vaak met een beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis/kenmerken van de gemeente in het bestemmingsplan (veelal in de toelichting). Hier is dan geen verder beleid aan gekoppeld. Soms zijn wel enkele beleidsregels opgenomen ten aanzien van beeldbepalende panden indien de MIP-lijst is overgenomen als lijst van beeldbepalende panden. Voor het archeologische cultuurhistorisch erfgoed wordt verwezen naar het betreffende hoofdstuk over archeologie.

Bij die gemeenten, waar geen cultuurhistorische waardenkaart of inventarisatie aanwezig is, is vaak onvoldoende bekend met welke cultuurhistorische waarden rekening gehouden moet worden. Hierdoor is de cultuurhistorie in deze gemeenten vaak onvoldoende verankerd in het ruimtelijke beleid.

In die gevallen waar wel een cultuurhistorische waardenkaart aanwezig is, maar deze nog niet in de bestemmingsplannen gebruikt is, blijkt dat

er vanuit de stedenbouwkundige hoek (afdeling RO) vaak weerstand bestaat tegen het verder optuigen van het bestemmingsplan. Dit betekent dat onvoldoende beleid gevoerd wordt ten aanzien van cultuurhistorie. Ook wordt hiermee de verplichting om rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden (en dus eerst onderzoek te doen naar waar het dan om gaat) verlegd naar de initiatiefnemer van ruimtelijke ontwikkelingen.

- **Cultuurhistorie in de verbeelding van het bestemmingsplan**

Bij een aantal gemeenten bestaat het idee dat het (juridisch) niet mogelijk is om rijks- en gemeentelijke monumenten op te nemen in de verbeelding van het bestemmingsplan, aangezien de bescherming van deze objecten vanuit een andere wetgeving gebeurt (Monumentenwet/erfgoedverordening). Het is echter voor de duidelijkheid en het overzicht (attentiewaarde) wel aan te bevelen om de rijks- en gemeentelijke monumenten op te nemen op de verbeelding. Het verhoogt de mogelijkheid om integraal te kunnen werken. Dit is juridisch mogelijk indien in het bestemmingsplan duidelijk wordt aangegeven dat de wijze waarop met deze objecten dient te worden omgegaan wordt geregeld in de Monumentenwet/erfgoedverordening.

- **Provinciale ruimtelijke verordening en kennis van informatie over de aanwezige cultuurhistorische waarden**

Bij het onderzoek onder de gemeenten is de mate en de wijze van het gebruik van de Provinciale ruimtelijke verordening niet aan de orde geweest.

Wel is de vraag gesteld of gebruik gemaakt wordt van de CHAT, Tastbare Tijd en de Kwaliteitsgidsen Utrechtse Landschappen. Het blijkt dat de betreffende informatiebronnen wel bekend zijn bij alle gemeenten, maar niet allemaal gebruikt worden (CHAT wordt vaak als niet echt gebruiksvriendelijk ervaren). Tastbare Tijd blijkt door iedereen regelmatig geraadpleegd te worden.

Het blijkt dat nog in veel gevallen onvoldoende bekendheid is bij de gemeenten van de aanwezige bronnen voor informatie over de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Kansen

- **Borgen Cultuurhistorie**

Om te kunnen voldoen aan de wettelijke eisen die aan gemeenten gesteld worden ten aanzien van het verankeren van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening is het van het grootste belang dat gemeenten gaan investeren in het vervaardigen van een cultuurhistorische waardenkaart (inventariseren van de aanwezige cultuurhistorische waarden). Een cultuurhistorische waardenkaart biedt een goede basis om de dan bekende informatie te kunnen borgen in het ruimtelijke orderingsbeleid en daarmee goede afwegingen te maken.

Tevens is het wenselijk cultuurhistorie aan de voorkant in het proces te borgen. Dit kan door in het bestemmingsplan alle aspecten die bij cultuurhistorie een rol spelen mee te nemen (inventariseren en vastleggen van cultuurhistorische waarden en het vertalen hiervan in

beleid). Cultuurhistorie betreft zowel het gebouwde erfgoed, als ook de archeologie en het cultuurlandschap.

Cultuurhistorie is op dit moment bij het grootste deel van de gemeenten onvoldoende in het beleid verankerd.

- **Karakteristieke panden**

Voor de karakteristieke panden bestaat de mogelijkheid aanvullend beleid te voeren in bestemmingsplannen (bijv. door middel van een dubbelbestemming). Hier wordt nog lang niet overal gebruik van gemaakt.

Draagvlak en Burgerparticipatie

Inleiding

Betrokkenheid burgers

Bij het beoogde doel van de tweede pijler van de MoMo, krachtiger en eenvoudiger regelgeving, is nadrukkelijk een rol weggelegd voor burgerparticipatie. Betrokkenheid van eigenaren van monumenten, de inzet van historische verenigingen bij Open Monumentendagen, onderhoud van erfgoed, vrijwilligers in de archeologie; het zijn allemaal voorbeelden die aansluiten bij het gedachtengoed dat er meer ruimte moet komen voor burgers om te participeren in erfgoed. Transparantie van regelgeving helpt hierbij.

De gemeente kan bewust de toenadering tot burgers zoeken, om deels samen het erfgoedbeleid vorm te geven. Gemeenten kunnen gebruik maken van de kennis van bijvoorbeeld historische en archeologische verenigingen, die vaak rijkelijk aanwezig is, als input van het in kaart brengen en het waarderen van erfgoed. Daarnaast kunnen gemeenten informeren naar hoe het bestaande erfgoedbeleid door de burger wordt gewaardeerd. Mogelijkheden bieden om mee te denken bij de ontwikkeling van beleid, organiseren van contactmomenten met belangenorganisaties of de inzet van brochures, sociale media en informatie op de website over regelgeving zijn enkele voorbeelden hoe participatie en transparantie zouden kunnen worden bewerkstelligd. Erfgoededucatie kan ook helpen bij de betrokkenheid bij erfgoed. Kinderen komen er op die manier al vroeg mee in aanraking en de ouders krijgen de verhalen van hun kinderen mee. Indirect zorgen bovenstaande voorbeelden voor een draagvlak voor erfgoed en cultuurhistorie in de gemeente. De actieve inwoner zal dit uitstralen naar anderen in de gemeente en zo iets bijdragen aan de bekendheid van het erfgoed. Bekend is ook vaak beminde.

Open Monumentendag

Open Monumentendag is een uitgelezen moment om als gemeente de monumenten in de gemeente en het beleid van de gemeente ten aanzien van haar cultureel erfgoed onder de aandacht te brengen bij inwoners. Ook kan het een moment zijn om de contacten met de bewoners van monumenten aan te halen en deze te informeren en te betrekken bij het beleid.

Toerisme en recreatie

Cultuurhistorie vormt een meerwaarde voor toeristen en recreanten. Het kan interessant zijn om de potentie van cultuurhistorie voor toerisme onder de aandacht te brengen bij bijvoorbeeld plaatselijke ondernemers. Zo worden de mooie monumenten, het bijzondere historische landschap en wellicht ook in beeld gebrachte archeologische waardevolle locaties onderdeel van een door de toerist, recreant, maar uiteraard ook de eigen inwoners gewaardeerd element.

Dat authenticiteit wordt gewaardeerd en daarmee indirect inkomsten worden gegenereerd, komt uit verschillende studies naar boven.

Informatievoorziening

Een goede informatievoorziening naar de burger toe is van groot belang. Participatie en draagvlak worden hiermee bevorderd.

De website van een gemeente is hierbij een goed hulpmiddel. Het is de aangewezen plek om beleidsplannen, gemeentelijke kaarten met betrekking tot cultuurhistorie en archeologie, verordeningen, informatie met betrekking tot uitvoeringsvoorschriften, erfgoed-educatie e.d. kenbaar en inzichtelijk te presenteren. Ook brochures en sociale media kunnen worden ingezet om te informeren, stimuleren en participatie te vergroten. De website, kranten en sociale media bieden ook de mogelijkheid om incidenteel aandacht te geven aan bijvoorbeeld de Open Monumentendag of een voor het publiek interessante archeologische opgraving.

Draagvlak en Burgerparticipatie

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

- **Betrokkenheid burgers**

Gemeenten gaan zeer verschillend om met de betrokkenheid van burgers met betrekking tot erfgoed, in zowel soort als intensiteit. Wel geven vrijwel alle gemeenten aan dat zij burgers betrekken bij ruimtelijke plannen waar erfgoed een rol speelt. Meestal door middel van inspraakronden, maar een enkele keer ook actiever, door burgers vooraf mee te laten denken bijvoorbeeld. Duidelijk is ook dat er vaak andere personen binnen de gemeenten dit contact met burgers op zich nemen, het is meestal niet de taak van de ambtenaar die verantwoordelijk is voor archeologie, monumenten en cultuurhistorie. Behalve waar het directe informatievoorziening betreft naar initiatiefnemers in bijvoorbeeld een vooroverleg. Daar maken alle gemeenten tijd voor. In een aantal gemeenten wordt hier ook de monumentencommissie voor ingezet.

- **Betrokkenheid bij verenigingen**

Een groot deel van de gemeenten geeft aan dat zij contacten heeft met de plaatselijke historische vereniging. In dit geval gaat het vaak om één of meerdere jaarlijkse momenten van uitwisseling. In veel minder gevallen zijn er directe contacten met archeologische vrijwilligers. Dit gebeurt vrijwel alleen bij die gemeenten die zelf een archeoloog in dienst hebben.

- **Open Monumentendag**

Zeven gemeenten werken actief mee aan de Open Monumentendag (ambtenaar maakt onderdeel uit van de organisatie). Dertien gemeenten geven financiële ondersteuning aan de Open Monumentendag, en/of bieden faciliteiten aan.

- **Toerisme en recreatie**

In vrijwel alle gemeenten is er aandacht voor erfgoed bij de afdeling toerisme en recreatie. De manier waarop cultuurhistorische erfgoed wordt meegenomen en de intensiteit waarmee het gebeurt verschilt sterk per gemeente. Het betreft bijvoorbeeld wandelingen langs erfgoed, brochures, maar ook bijvoorbeeld aandacht voor erfgoed tijdens een gemeentelijk jubileumjaar.

- **Informatievoorziening**

De gemeenten geven in beperkte mate algemene informatie via bijvoorbeeld de website of brochures (zes gemeenten zijn actief met een folder/brochure voor de burger over cultuurhistorie). Opvallend is dat vrij veel ambtenaren aangeven dat de eigen website niet gebruikt mag worden voor beleidsstukken e.d. Dit wordt vanuit de communicatieafdelingen als onwenselijk gezien.

Kansen

● Open Monumentendag

De Open Monumentendag biedt een uitstekende gelegenheid voor de gemeenten om te tonen aan burgers en bezoekers wat de gemeente aan cultuurhistorie heeft en hoe zij daarmee omgaat. Kennis maakt bemind (draagvlak). Het is een publieksactiviteit van grote omvang en reikwijdte. Het biedt mogelijkheden voor het versterken van de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht van de gemeenten. Het succes van de Open Monumentendag is niet een particulier belang, maar is van algemeen belang voor de gemeenten (promoten van cultuurhistorie als onderdeel van de identiteit) en verdient derhalve bij alle gemeenten inzet en ondersteuning.

● Samenwerking intern en extern

Het zou goed zijn als er meer samenwerking zou plaatsvinden tussen de afdeling monumenten/cultuurhistorie en de afdeling toerisme en recreatie. Hiermee kan het 'product' erfgoed beter op de markt gezet worden. Dit komt ten goede aan het draagvlak voor erfgoed. Tevens kan het promoten van het cultureel erfgoed economisch interessant zijn voor gemeenten en een aantrekkende kracht genereren.

Het blijft zaak historische verenigingen te betrekken bij het beleid van gemeenten. Daarnaast is het een kans voor gemeenten banden met archeologische verenigingen en andere archeologische vrijwilligers aan te halen en via deze weg gebruik te maken van hun expertise binnen de mogelijkheden en marges die hiervoor zijn.

● Informatievoorziening

Vrijwel alle gemeenten zouden meer kunnen doen aan voorlichting en informatievoorziening naar burgers in het algemeen en initiatiefnemers in het bijzonder. Vergroting van het publieksbereik genereert meer kennis en daarmee draagvlak bij de burger.

● Versterken identiteit

Cultuurhistorie vormt een belangrijke aantrekkingskracht en is van grote waarde voor de identiteit van de gemeente. De kansen die erfgoed biedt als identiteitsdrager (vestigingsklimaat, welzijn) kunnen beter worden benut.

● Educatie

Educatie op het gebied van erfgoed is een goede mogelijkheid om mensen bewust te maken van de geschiedenis en de waarde van hun omgeving. Die mogelijkheid wordt nog maar beperkt als middel door gemeenten ingezet dan wel ondersteund.

Gemeentelijke organisatie en Financiën

Inleiding

Beschikbare capaciteit

In opdracht van minister Plasterk heeft het bureau Andersson Elffers Felix (AEF) eind 2010 een onderzoek gedaan naar de vraag of de gemeenten in staat zijn om de nieuwe rol die zij volgens MoMo moeten gaan spelen, ook op te pakken en wanneer gemeenten "MoMo-proof" zullen zijn. AEF concludeert dat belangrijke ontwikkelingen daarbij zijn dat systematisch cultuurhistorie wordt geborgd in de bestemmingsplannen, dat nadruk wordt gelegd op de begeleiding van de bouwplannen in de voorfase voorafgaand aan de vergunningaanvraag en dat een hechte samenwerking tussen de afdelingen monumentenzorg en de afdeling ruimtelijke ordening aanwezig is (pagina 3, "Gemeenten MoMo-proof, AEF, november 2010).

Ook heeft dit bureau in haar rapport gekeken naar de benodigde capaciteit bij de gemeente om haar taken op het gebied van cultuurhistorie naar behoren (MoMo-proof) te kunnen uitvoeren. Hier is een norm uit gekomen. Per 200 monumenten (rijks- en gemeentelijke) is een capaciteit nodig van 1 fte (beleid en uitvoering en toezicht, monumenten en archeologie, pagina 90, "Gemeenten MoMo-proof", AEF, november 2010). Voor gemeenten met beschermd stads- en dorpgezicht komen daar nog extra werkzaamheden bij. Het aantal uren dat de gemeente zich zonder meer in moet zetten voor haar taak als bevoegd gezag in het archeologische selectieproces bij onderzoek is hierbij nog buiten beschouwing gelaten. Dit is sterk wisselend en afhankelijk van de hoeveelheid ruimtelijke plannen en de aanwezigheid van archeologische waarden.

Integrale werkwijze

De gemeente kan de benodigde capaciteit zelf organiseren, maar zij kan deze ook inhuren of er kan samenwerking worden gezocht met andere gemeenten. Voor de uitvoering geldt dat dit ook ondergebracht kan worden bij een externe uitvoeringsdienst of bedrijf, voor beleid geldt echter dat dit een hoofdtaak blijft van de gemeente zelf. In de praktijk blijkt echter dat beleid en uitvoering een directe relatie met elkaar hebben en moeizaam functioneren indien er afstand bestaat tussen deze beide taken, zowel fysiek als organisatorisch.

De MoMo gaat uit van een integrale en gebiedsgerichte benadering. Cultuurhistorie speelt een rol bij vele aspecten van het gemeentelijke beleid, niet alleen in de ruimtelijke ordening en de vergunningverlening, maar ook bij toerisme en recreatie, economie, kunst en educatie. Dit vraagt om integrale werkwijze van de gemeente en daarom om een goede samenwerking tussen de verschillende afdelingen.

Kennis

Voor het kunnen uitvoeren van de gemeentelijke taken is kennis noodzakelijk bij de betrokken ambtenaren en afdelingen. Dit betreft kennis op het gebied van archeologie, monumentenzorg, bouwhistorie, cultuurhistorie, architectuurgeschiedenis, restauratietechniek, historische stedenbouw en geografie, cultuurlandschap, historische interieurs, herbestemming, duurzaamheid bij monumenten en de wet- en regelgeving.

Door gebrek aan tijd en geld is deze kennis niet altijd aanwezig.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft als kennisinstituut diverse handreikingen en brochures gemaakt om de gemeente ten dienst te staan. Ook bij de Provincie Utrecht en diverse andere organisaties en op internet is informatie in te winnen en er zijn cursussen te volgen bij Erfgoed in de praktijk. Zie voor nadere informatie hierover het hoofdstuk in deze Wegwijzer over nuttige websites.

Een gemeente kan er ook voor kiezen om de kennis in te huren of om samen te werken met andere gemeenten.

Budget

Voor het kunnen uitvoeren van een gemeentelijk monumentenbeleid is budget nodig. Vanzelfsprekend betreft dit geld voor de interne organisatie. Maar ook valt hier het potje onder voor het voeren van een subsidiebeleid, dus steun aan de eigenaren (zie hiervoor het hoofdstuk "Monumenten" in deze Wegwijzer), maar ook geld voor het kunnen uitvoeren van projecten, zoals onder andere het op (laten) zetten van een cultuurhistorische waardenkaart, het actualiseren van de gemeentelijke monumentenlijst, het in kaart brengen van leegstand en het voeren van een adequaat herbestemmingsbeleid.

In deze tijd van bezuinigingen staat het budget voor erfgoed sterk onder druk. Toch kan een gemeente veel doen zonder dat dit vraagt om veel geld. De taak van de gemeente is ook faciliterend, ondersteunend en begeleidend. Een goede informatievoorziening naar de burger, het bieden van helderheid in een vroeg stadium door voorkantsturing en het voeren van vooroverleg en het afstemmen van interne processen door een integrale werkwijze behoren bij de basistaken van een MoMo-proof gemeente.

Bestuurslastenvergoeding archeologie.

Sinds 2012 verstrekt het Ministerie van OCW geld ten behoeve van archeologie aan het gemeentefonds. Dit voor archeologie gelabelde geld wordt jaarlijks in wekelijkse termijnen uitgekeerd via de bestuurslastenvergoeding. Het geld is bedoeld voor de uitvoering van het beleid van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg. Het is van belang de bestuurslastenvergoeding ook binnen de gemeente te reserveren ten behoeve van het archeologiebeleid. Het gaat jaarlijks om een structureel bedrag van 6,35 miljoen. Dit bedrag wordt door middel van een verdeelsleutel naar aantal wooneenheden voor de eigen gemeente berekend. Meer informatie hierover is te vinden in het rapport "verdeling van de uitkeringen van het gemeentefonds" van de Rijksoverheid.

Gemeentelijke organisatie en Financiën

Hoe staan de gemeenten in de provincie ervoor?

● Beschikbare capaciteit

Bij slechts vijf gemeenten in de provincie is volgens de norm van AEF voldoende personeel aanwezig voor het beleid en de uitvoering op het gebied van cultuurhistorie (monumenten en archeologie). Hierbij is ook externe inhuur meegerekend. Deze norm is echter niet altijd goed te hanteren, aangezien deze is afgeleid van het aantal aanwezige monumenten. Als een gemeente bezig is met het aanwijzen van gemeentelijke monumenten, dan vraagt dat heel veel tijd en dus ambtelijke inzet, terwijl deze toekomstige monumenten nog niet meegeteld worden in de berekening van de norm. Ook is in deze norm niet meegenomen dat bij beschermde stads- en dorpsgezichten er veel werkzaamheden op het gebied van cultuurhistorie naar voren komen (elk beschermd gezicht vraagt om ongeveer 0,1 fte extra). Ook zijn hierin niet meegenomen de extra investeringen voor de herbestemmingstaken binnen de gemeente, voor de taak als bevoegd gezag bij het archeologische selectieproces en voor het extra werk dat voortkomt uit het creëren van meer draagvlak en publieksbereik en uit de beleidsambities. Het extern organiseren van de uitvoering betekent verder dat er meer tijd gevraagd wordt voor de onderlinge communicatie en afstemming.

Het tekort aan beschikbare capaciteit bij de gemeenten is dus feitelijk groter.

Opvallend is dat juist bij die gemeenten waar volgens de norm van AEF voldoende capaciteit aanwezig is, bij de ambtenaren een tekort aan capaciteit wordt ervaren, vanwege de aldaar grotere (politieke) ambities binnen de gemeente. Omgekeerd wordt soms bij gemeenten waar een duidelijk tekort aanwezig is, dit in mindere mate zo gevoeld, doordat onvoldoende inzicht is in de werkelijke taken en mogelijkheden die de gemeente heeft op het gebied van cultuurhistorie.

● Integrale werkwijze

Bij de helft van de gemeenten wordt bewust integraal gewerkt tussen alle afdelingen. Bij de andere helft wordt dit soms incidenteel gedaan. Soms gebeurt dit vanzelf doordat de ambtenaar monumenten en archeologie zelf meerdere taken vervult, of omdat verschillende afdelingen al zijn samengevoegd of bij elkaar zitten in één ruimte. Het structureel integraal werken wordt nog niet als vanzelfsprekend onderdeel meegenomen bij ontwikkelingen. Het gebeurt wel ad hoc als de situatie zich voordoet en als de ambtenaar die belast is met het erfgoed daar om verzoekt. Veel is afhankelijk van de personen binnen de ambtelijke organisatie.

● Kennis/deskundigheid

Bij 66% van de gemeenten is sprake van een duidelijk tekort aan kennis. Gevraagd is of er voldoende deskundigheid aanwezig is op het gebied van archeologie, monumentenzorg, architectuurgeschiedenis, bouwhistorie, restauratietechniek, historische stedenbouw en

geografie, cultuurlandschap, historische interieurs, herbestemming, duurzaamheid bij monumenten en wet- en regelgeving. Bij de ambtenaar die belast is met de zorg voor het erfgoed (beleid en/of uitvoering) is het basiskennisniveau heel wisselend. Dit wordt sterk bepaald door de persoonlijke interesse en de ambitie om kennis op te doen. Ook de beschikbare tijd om kennis op te doen door bijvoorbeeld het volgen van cursussen of informatiebijeenkomsten, speelt daarbij een rol. Bij de ambtenaren die belast zijn met de handhaving, beschikt slechts een enkeling over specifieke kennis ten aanzien van restauratietechniek en over kennis ten aanzien van monumenten en mogelijke aanwezige cultuurhistorische waarden.

- **Budget**

Bij 80% van de gemeenten hebben in de afgelopen twee jaar, als gevolg van de economische situatie, grote bezuinigingen plaatsgevonden op het gebied van cultuurhistorie. De situatie is feitelijk nog vertekend, aangezien bij sommige gemeenten niets meer te bezuinigen viel in de afgelopen jaren, omdat het budget al op nul was gezet. De meeste bezuinigingen betroffen het budget voor subsidieverlening aan eigenaren van gemeentelijke monumenten. Deze budgetten zijn in veel gevallen geheel afgeschaft. In sommige gevallen is daarbij tevens de subsidieverordening afgeschaft. In een aantal gevallen is wel de subsidieverordening gehandhaafd in afwachting van betere tijden.

Ook is veel bezuinigd op personeel bij de gemeenten (intern of ten aanzien van externe inhuur).

Het effect van de bezuinigingen is dat in veel gevallen het opgestelde beleid ten aanzien van cultuurhistorie (zo dit er al was) niet, of slechts ten dele is uitgevoerd, dat het opstellen van nieuw beleid niet van de grond is gekomen en dat projecten zijn blijven liggen.

Kansen

- **Beschikbare capaciteit**

Uitbreiding van het aantal fte bij de gemeenten (in dienst of ingehuurd per project) wordt sterk aanbevolen om de zaken die blijven liggen verder te kunnen oppakken en af te ronden.

- **Integrale werkwijze**

Bij de gemeenten wordt deels integraal gewerkt, maar de bewustwording voor de implicaties van het betrekken van cultureel erfgoed bij het beleid kan bij de verschillende afdelingen nog worden vergroot.

- **Kennis/deskundigheid**

Het vergroten van de kennis en deskundigheid binnen de gemeenten op het gebied van cultureel erfgoed is van groot belang. Dit vraagt echter ook om meer tijd bij de ambtenaren om cursussen en informatiebijeenkomsten te kunnen volgen of zich te kunnen verdiepen in beschikbare informatie (literatuur, websites, brochures). Door kennistekort worden zaken vaak niet opgepakt en is de gemeente zich

onvoldoende bewust van de taken die aan haar zijn toebedeeld. Het ontwikkelen en bepalen van het erfgoedbeleid blijft een eigen verantwoordelijkheid van de gemeente en kan niet worden uitbesteed aan externen.

- **Budget**

Voor het voeren van een adequaat monumentenbeleid, wordt een subsidiebeleid met bijbehorend budget sterk aanbevolen. De zorg voor het behoud van het lokaal belangrijk geachte culturele erfgoed (van algemeen belang voor de gemeente en derhalve aangewezen als gemeentelijke monumenten) is niet alleen een taak van de particulier, maar ook van de overheid. Onderzocht zou kunnen worden hoe met minimale middelen toch een subsidiebeleid gevoerd kan blijven worden. Ook valt te denken aan het op een andere wijze ondersteunen van de eigenaren (faciliterend, informatievoorziening). De bezuiniging op de uitgaven voor de onderhoudssubsidie aan eigenaren vormt een risico voor het draagvlak onder de bevolking.

- **Bestuurslastenvergoeding archeologie**

Binnen het onderzoek is niet gevraagd welke gemeenten de bestuurslastenvergoeding archeologie ook daadwerkelijk aan archeologie besteden. Wel is duidelijk geworden tijdens het onderzoek dat er voor veel gemeenten nog een kans ligt om dit te benutten voor archeologie.

En nu verder

In hoeverre zijn er gemeenten in de provincie Utrecht MoMo-proof?

Het blijkt dat nu, vier jaar na het verschijnen van het rapport van AEF, er twee grote gemeenten MoMo-proof zijn. Er zijn echter ook enkele middelgrote en zelfs een enkele kleine gemeente bijna MoMo-proof.

Er zijn echter ook zowel grote als middelgrote gemeenten die er nog lang niet zijn.

Het meeste schort het bij de gemeenten aan het inbedden van de cultuurhistorie bij ruimtelijke ontwikkelingen. Met name de voorkantsturing kan versterkt worden. Dit komt alleen goed van de grond als er een inventarisatie van de aanwezige cultuurhistorische waarden wordt verricht (cultuurhistorische waardenkaart) en er beleid (intern en extern) wordt gevoerd op basis van deze kennis.

Het vervolg

Het Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU) wil graag de gemeenten ondersteunen bij het streven naar een optimaal gemeentelijk erfgoedbeleid in de nabije toekomst. Daarom gaan wij in 2015 bij alle gemeenten langs om door middel van een gesprek met de portefeuillehouder(s) en de ambtenaren de kansen te bespreken met betrekking tot het versterken van het erfgoedbeleid. Concrete ideeën en plannen kunnen dan worden geformuleerd naar aanleiding van de resultaten uit de Wegwijzer voor de toekomst. Dit vraagt in veel gevallen om maatwerk, maar ook kunnen er mogelijk regionale verbanden worden gelegd en kunnen gemeenschappelijke thema's worden uitgewerkt, waar nodig in samenwerking met andere organisaties.

Deze Wegwijzer voor de toekomst bevat de provinciebrede conclusies. Als u meer wilt weten van een specifieke gemeente kunt u altijd aan die gemeente vragen of u hun Wegwijzer mag inzien. Het staat de gemeenten vrij deze informatie openbaar te maken.

Nuttige websites

- **Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU)**

www.stamu.nl

Op de website van het STAMU vind u kennis en informatie met betrekking tot archeologie, monumenten en cultuurhistorie. Daarnaast vind u praktische informatie met betrekking tot de ROMA-bijeenkomsten en het bouwplanoverleg. Tevens vind u op de pagina gerelateerde websites nog een keur van websites die niet allemaal in onderstaande lijst zijn opgenomen.

- **Rijksoverheid: Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap**

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/12/20/eindrapport-gemeenten-momo-proof-van-aef.html>

Link naar rapport dat in opdracht van minister Plasterk door het bureau Andersson Elffers Felix (AEF) eind 2010 is gemaakt naar aanleiding van een onderzoek dat gedaan is naar de vraag wanneer gemeenten "MoMo-proof" zullen zijn.

- **Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed**

www.cultureelerfgoed.nl

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is een onderdeel van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De RCE werkt onder de rechtstreekse verantwoordelijkheid van de minister en voert wet- en regelgeving en erfgoedbeleid uit dat het ministerie samen met de dienst ontwikkelt. De visie van de Rijksdienst omschrijft de rol van erfgoed in de samenleving van de toekomst. Cultureel erfgoed vertegenwoordigt economische, sociale en cultuurhistorische waarden. Mensen voelen zich door erfgoed verbonden met het verleden en met elkaar, en ontleen daaraan identiteit. De Rijksdienst speelt hierbij een bemiddelende rol en stelt zich ten doel om deze partijen met elkaar te verbinden.

www.cultureelerfgoed.nl/handreikingerfgoedenruimte

Een praktisch instrument dat gemeenten en adviesbureaus ondersteunt bij de borging van cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening.

www.erfgoedmonitor.nl

Inzicht in de staat en ontwikkeling van het erfgoed, het functioneren van het erfgoedstelsel en de effecten van het erfgoedbeleid.

www.archeologieinnederland.nl

Ontsluit praktische informatie over archeologie met betrekking tot wet- en regelgeving, maar ook informatie voor de professional.

www.herbestemming.nu

E-magazine met achtergrond en nieuws met betrekking tot herbestemming, verschijnt vier keer per jaar.

- **Provincie Utrecht**

<https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/onderwerpen-op-thema/>

De Provincie Utrecht wil een aantrekkelijk provincie zijn om in te wonen, te werken en te recreëren. Het cultureel erfgoed levert daaraan een belangrijke bijdrage en is door de huidige coalitie dan ook benoemd als een van de vijf provinciale kerntaken. Op de website is onder het kopje 'Cultureel erfgoed' informatie te vinden over onder andere: Archeologie, de Cultuurnota 2012-2015, De Utrechtse erfgoedmonitor, Erfgoed en Ruimte, Militair erfgoed, Monumentenzorg, Publieksbereik en Utrecht Verhaalt.

- **Landschap Erfgoed Utrecht**

www.landschaperfgoedutrecht.nl

Landschap Erfgoed Utrecht is een stichting en de eerste organisatie in Nederland die landschap en erfgoed structureel samenbrengt. Landschap Erfgoed Utrecht wil mensen de waarde van het landschap en het erfgoed laten ervaren en deze behouden door het te beheren en te ontwikkelen. Landschap Erfgoed Utrecht werkt samen met veel lokale en regionale partijen en meer dan 4000 vrijwilligers. De organisatie richt zich op burgerparticipatie en het creëren van draagvlak voor erfgoed en landschap.

<http://www.landschaperfgoedutrecht.nl/boerderij-en-erf/ontwikkel-boerderij-en-erf/>

Link naar de ervenconsulent van Landschap Erfgoed Utrecht; ondersteuning bij planontwikkeling in het landelijk gebied om zo bij te dragen aan ruimtelijke kwaliteit.

<http://www.landschaperfgoedutrecht.nl/buitenplaatsen/beleid-voor-buitenplaatsen/>

Link naar het Platform Utrechtse Buitenplaatsen, het netwerk en de schakel tussen beleidsmakers, organisaties en eigenaren.

- **Welstand en Monumenten Midden Nederland**

www.welmon.nl

Welstand en Monumenten Midden Nederland staat voor een organisatie die zich breed wil inzetten voor de ruimtelijke kwaliteit in Midden Nederland, met daarin het werk van onze welstand- en monumentencommissies als daadwerkelijke speerpunten.

Naast het uitoefenen van wettelijke taken, wil Welstand en Monumenten Midden-Nederland gemeenten echter ook breed ondersteunen en stimuleren op het gebied van de ruimtelijke kwaliteit.

- **Stichting Monumentenwacht Utrecht**

www.monumentenwacht-utrecht.nl

De Stichting Monumentenwacht stelt zich ten doel het verval van cultuurhistorische bouwwerken in de provincie te voorkomen. Zonder dat daar winst mee beoogd wordt. Om dat te bereiken worden vooral preventieve maatregelen genomen of aangegeven. Zo voert Monumentenwacht regelmatig inspecties uit, waarbij kleine gebreken (zoals een afgewaaide dakpan of een gescheurde lei) direct worden verholpen. Daarnaast geeft zij aanvullende adviezen over de aanpak van grotere onderhoudswerkzaamheden.

- **Erfgoed in de praktijk**

www.erfgoedacademie.nl/opleidingsaanbod/cursusaanbod-erfgoed-in-de-praktijk

Onder deze naam biedt de ErfgoedAcademie opleidingen en ééndaagse erfgoedcursussen aan. Dagen die in het teken staan van: kennis uitwisselen, inspireren en netwerken. Dagen die vooral praktische handvatten moeten bieden bij de uitvoering van het werk als (parttime)erfgoedprofessional. Ook geschikt voor gemeenteambtenaren.

- **Nationaal Restauratiefonds**

www.restauratiefonds.nl

Het Nationaal Restauratiefonds (NRF) verstrekt financieringen en betaalt subsidies uit aan monumenteigenaren voor restauratie en onderhoud van hun pand. Ook verstrekken zij informatie over de financiële en procesmatige aspecten van restauratie en onderhoud van monumenten.

- **Overige websites:**

www.monumenten.nl

Biedt informatie over de aan- en verkoop, restauratie en onderhoud van gebouwen die aangemerkt zijn als historisch monument in Nederland. Zij willen ook een platform bieden voor het uitwisselen van ervaringen. Het is een initiatief van het Nationaal Restauratiefonds en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

www.sikb.nl

De SIKB beheert onder andere de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), voorziet in informatie met betrekking tot archeologie en houdt een register bij van bedrijven met een opgravingsvergunning.